3 september 1914

Antwerpen, 2 september. De Duitsers hebben enkele boerderijen in Merchtem en Asse in brand gestoken.

Berlijn, 2 september. Theodor Wolff van het Berliner Tageblatt schrijft heden: “Gelijk men moest verwachten, is de verwoesting van de oude universiteitsstad Leuven door de gehele pers van het buitenland zeer uitvoerig geschilderd en besproken. We zouden het zeer verkeerd achten, wanneer men in Duitsland zwijgend dergelijke uitingen liet voorbijgaan. Zwijgen zou de zeer onjuiste indruk wekken, als zetten wij ons over een gebeurtenis, die ieder ontwikkeld mens diep leed moet doen, met koel schouderophalen heen. Koele onverschilligheid bij de verwoesting van bewonderde kunst en schoonheid is wezenlijk niet in overeenstemming met de Duitse geest. Nergens worden de schatten van vroegere eeuwen met meer liefde dan bij ons verzorgd en beschouwd, en zo mogen we gerust zeggen dat ons leedwezen over de tragedie van Leuven tenminste even diep is als van enig ander beschaafd volk. De buitenlandse bladen beweren dat de Duitsers eerst later tot straf de stad hebben in brand gestoken. Men moet het Duitse officiële bericht afwachten, dat zeker niet zal uitblijven. Het oude stadhuis met zijn onvergelijkelijke kunstschatten schijnt ongedeerd. Wij allen hopen dat nog veel in de beschrijving overdreven zal blijken, want de les en de straf hebben, ook wanneer zij niet tot het uiterste gingen, hun uitwerking zeker niet gemist. De vraag is gesteld of het niet mogelijk zou zijn, de ook door iedere Duitser geëerde en geliefde werken van het kunstenaarsgenie tegen vernieling te beschermen. Met volkomen zekerheid zal dat in een oorlog steeds slechts dan mogelijk zijn, wanneer zich niet achter het altaar van van Eyck de sluipmoord verbergt. Maar wij zijn overtuigd dat de mannen, die aan het hoofd staan van de Duitse regering en het

Duitse leger, van ganser harte en uit eigen inzicht hun best zullen doen de plaatsen, waarop de eeuwen hun roem hebben gedrukt, hun bescherming te verlenen. Zo geschiedde in de oorlog van 1870 en zo moet en zal het ook in deze oorlog zijn, wanneer niet een boosaardige en verraderlijke tegenstand zulk een streven verijdelt."

Een bezoek aan Brussel.

Een onzer oorlogscorrespondenten in België meldt ons:

Men had mij in Luik gezegd op de Kommandantur, dat ik slechts op eigen verantwoordelijkheid naar Brussel kon gaan, omdat het daar ging spannen. In welk opzicht het daar ging spannen, wilde de Oberleutnant me niet mededelen. "Brussel is wel in onze handen, zegde hij, maar het is gevaarlijk die richting uit te gaan. Men kan ieder ogenblik gevechten in die streek verwachten."

Vóór ik in Leuven aankwam, had ik de gedachte dat het wel in die plaats zou zijn, dat men nieuwe gevechten vreesde. Maar toen ik de voor het grootste gedeelte verwoeste stad zag, toen ik twee à driehonderd gevangen mannen tussen soldaten gevoerd zag over de straten vol puinhopen, toen begreep ik dat het daar niet zou spannen. Want in de gespaarde armenwijken zag ik slechts vrouwen en kinderen, dodelijk beangstigd en hongerig. De reeksen soldaten, die op de boulevards vuren aangelegd hadden en boven roosters hun potje kookten, waren talrijk genoeg om de rust te bewaren in iedere levende stad. En Leuven zal voor zéér lange tijd slechts een dodenstad zijn. In de armenwijken hadden de verschrikte mensen getracht op hun deuren en luiken Duitse opschriften aan te brengen, zoals de soldaten doen wanneer ze bijzonder tevreden zijn over de bewoners: "gute Leute, haben alles gegeben", "Deutsch freundlich", enzovoort. Maar waarschijnlijk door de overspannen

zenuwen had men de woorden geschonden overgebracht en stond er bijvoorbeeld “gute Luten, Deutch frundlih”. Het was om medelijden te krijgen met die mensen, alleen al daardoor.

Op enkele plaatsen waren vrouwen bezig onder het puin te zoeken naar het lichaam van een of andere omgekomene. De weg wees vanzelf, daar zorgde de verpestende stank wel voor.

Toen ik Brussel binnenkwam over Woluwe en Schaarbeek, trof me direct één ding: Duitse vlaggen waren niet te zien, maar wel wapperde overal in de straten het Belgische zwart, geel, rood. En de meeste Belgen droegen hun nationale kleuren in het knoopsgat. De trams rijden, enkele huurrijtuigen ziet men er, maar toch voelt men er onmiddellijk de geweldige spanning die er heerst. De Place Rogier, voor de Gare du Nord, is omgeven door een kordon politieagenten, die niemand het station laten naderen. Alleen een paar Duitse officieren staan voor de trappen van het gebouw en soms gaan de deuren van de vestibule open om een nieuwe stroom Duitse soldaten door te laten. En de Brusselaars staan uit de verte aan te zien hoe de gebruinde mannen in hun vaal resedakleurige uniform, hùn Place Rogier over marcheren. Ik kon me indenken dat het smartelijk moest zijn voor de Brusselse bevolking, want ik heb op verschillende hoofdmomenten in deze oorlog kunnen gadeslaan hoe het bruiste in hun gemoed. Toen de Duitse inval pas had plaats gehad en men pas de Duitse winkels had ingeslagen. Toen het uitdrijven van elke Duitser nog in volle gang was. Toen de duizenden mensen voor de Gare du Nord in één vreugdegejuich uitbarstten, als men weer een “spion” had gevat, die nog trachtte het station te bereiken en per trein weg te komen. De cafés en hotels hadden grote witte borden uithangen: “Hier verkoopt men slechts Belgisch bier”. “Duits bier wordt hier niet geschonken.” Op de boulevard

d'Anspach en op zoveel andere plaatsen gaapten de donkere holen van de inwendig verwoeste Duitse winkels.

Op de 18e augustus, 's avonds laat, toen de Duitsers vlakbij Brussel waren en onder kanongebulder steeds dichter kwamen, waren er ook duizenden op de Place Rogier, maar nu was er een wanhopige, gedrukte stemming. De vlaggen werden ingehaald en ook de borden met: "Duits bier wordt hier niet geschonken". En nu ... nu was de hele Place Rogier zonder één Belg, en werd het plein zorgvuldig vrijgehouden voor de Duitsers alleen.

Uit de gesprekken die ik opving, bleek mij dat er een vreselijke onrust en opgewondenheid heerste in het geïsoleerde Brussel.

En toch, toch heeft Brussel haar fierheid behouden. De driekleur wappert er nog en de mensen zelf beijveren zich om de unie te bewaren. Dit wil zeggen de betere klasse. Men heeft burger-ordebewaarders gevormd en aangesteld en burger-agenten. De eersten hebben een breed wit lint schuin over de borst, waarop: Stad Brussel, de tweeden een rood-groene band om de arm. Onder aanvoering van burgemeester Max tracht men zo te voorkomen, dat er onlusten uitbreken in de mooie stad en ook hier verwoesting het gevolg zal zijn. Burgemeester Max zal in de Belgische historie gehuldigd worden als een held, hoe de oorlog verder ook afloopt. Want diens houding is er een van een man die geen vrees kent. De Duitse commandant had hem aansprakelijk gesteld voor de orde in Brussel, waarop hij antwoordde te zullen doen wat hij kon, doch dan moest men hem zijn gang laten gaan en met hem meewerken. Overigens stelde hij zich niet aansprakelijk voor daden die gebeurden door enkelen, tegen de zin van de Brusselse bevolking. En ik voelde ontroering, toen ik een plakkaat zag, waarop de Duitse commandant verklaarde, dat de Franse regering mededeelde geen

hulp te kunnen verschaffen, waaronder de burgemeester kordaat had laten drukken: “Ik stel hier tegenover het meest formele démenti. Max.”

Een ander plakkaat bevatte de mededeling, dat er een telefoondraad van de Duitse Veldtelefoon op de boulevard du Nord ‘s nachts was doorgesneden en dat bij wijze van represaillemaatregel de Duitse commandant het Brusselse telefoonnet buiten werking had gesteld. Herhaling zal ernstiger gevolgen hebben.

“Ik smeek u om u te onthouden van dergelijke dingen”, schreef burgemeester Max. “Tot dusver hebben wij onze schone stad ongeschonden kunnen bewaren, laat ons ook daar in de toekomst naar trachten. Versta u onder elkaar en richt bewakingsdiensten op, opdat de Duitsers geen aanleiding hebben tot optreden. Ik zal u nooit iets vragen, dat inbreuk zou maken op uw fierheid, maar help mee onze schone stad te bewaren.”

Er broeit iets te Brussel. De Duitsers voelen dat ook en hebben op verschillende punten mitrailleuses in huizen doen plaatsen. Men raadt de vreemdelingen aan om heen te gaan en de verschillende legaties zenden de mensen naar hun land terug. Een Amerikaan hield me op straat aan in de gedachte dat ik een landgenoot was, en deelde mij mee, dat de eigen woorden van zijn gezanten waren: “Go to Holland as soon as you can. It will be a rotten situation here in a short time”.

De Duitse militaire overheid verwacht zelf iets dezer dagen. Wat het is deelt men natuurlijk niet mee, maar dinsdagochtend, toen ik Brussel weer verliet, werd er juist aangeplakt, dat niemand meer Brussel mocht verlaten zonder speciale pas, terwijl de Rode

Kruisauto's zich gereed moesten houden om op het eerste teken te verzamelen.

De bevolking was bovendien weer dubbel onrustig, want heden was de datum verstreken van de acht dagen, waarin Duitse soldaten geen eetwaren zonder betaling mocht opeisen. Die datum was nu voorbij ... wat ging er nu gebeuren?

Auto's en benzine worden zonder veel uitleg door de Duitse overheid in beslag genomen. Ook de auto waarin een collega van mij en ik zaten, had telkens aanvallen te verduren, maar door een zekere onschendbaarheid konden we ons telkens vrijwaren. Hoe we die onschendbaarheid verkregen hadden, kan ik nog niet mededelen, maar zeker is dat we vorstelijk van Maastricht naar Brussel zijn gereden en terug. In Tienen had reeds een Beiers onderofficier onze benzinebus in het stadhuis opgeborgen en alle mededelingen onzerzijds werden laconiek beantwoord met een: "Dat kan wel zijn, maar nu is de benzine van ons". Wat keek de man raar, toen er daarna door de commandant bevolen werd de benzine terug te geven! Het was voor mij wel een voldoening, zo ongehinderd overal door te rijden, na een week lang tevergeefs geprobeerd te hebben langs Belgische zijde het land dieper in te dringen. Ook als oorlogscorrespondent komt men slechts ver met dat ene: geluk.

Op de Hollandse legatie in Brussel komen de hele dag, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, Hollanders om hulp, raad en steun. Jhr. van Weede, de Hollandse gezant, is natuurlijk in Antwerpen, waar de Belgische regering haar zetel heeft. Maar de secretaris van het gezantschap, de heer van Vollenhoven is te Brussel gebleven teneinde voor zijn landgenoten te doen wat hij kan. En de heer van Vollenhoven, die zich ook zeer ongerust maakte

over de toestand in Brussel, deelde mij mee dat er reeds veel armoe heerst onder de minder bedeelde Hollanders in Brussel. Wel doet de heer van Vollenhoven voor ieder wat hij kan, maar zou er ook vanuit Holland niet iets voor onze landgenoten gedaan kunnen worden? Wij doen zoveel voor de Belgen en de Duitsers die in ons land vertoeven, laat ons dan ook helpen die mensen, die daar in grote ongerustheid dag en nacht doorbrengen.

De heer van Vollenhoven wist voor ons, in een stad waar benzine niet meer voor goud te krijgen is, nog 20 liter machtig te worden tegen billijke prijs. En zo konden we terugkeren over Leuven, Tienen, Sint-Truiden en Tongeren, door een streek, die voor het grootste gedeelte verlaten is. De bevolking is gevlucht en de Duitsers hebben slechts op regelmatige afstanden kleine posten achtergelaten.

Mijn tweedaagse tocht door België heeft me dit doen voelen, dat zeer waarschijnlijk nog iets gebeuren zal in de hoofdstad, dat ellendige gevolgen zal hebben. Het zij dan dat de hongerige bevolking, die reeds mort, onlusten veroorzaakt, hetzij dat Franse en Engelse troepen via Oostende er heen oprukken, zoals men zegt dat gebeuren zal, hetzij dat, als in Leuven, enkele onvoorzichtigen de verwoesting zullen uitlokken van stadsgedeelten. Maar hoe het ook zij, wel weet ik dat de tijd, dat ik in Brussel was, de ellendige druk ook loodzwaar op mezelf heb voelen rusten.

De verwoesting te Leuven.

Een van onze oorlogscorrespondenten, die een bezoek aan Leuven heeft gebracht, geeft een overzicht van hetgeen er in de voornaamste gebouwen verwoest is.

Daar ik, schrijft hij, in Leuven goed bekend ben; was het mij niet zo moeilijk mijn weg enigszins te vinden.

Ik richtte mijn schreden het eerst naar de markt. Daar staat het stadhuis, dat gedeeltelijk vernield is. Men was nog voor enige jaren bezig, in de tijd dat ik de Leuven was, het stadhuis geheel te restaureren, met name het prachtige en weelderige beeldhouwwerk.

Dat het stadhuis niet geheel verwoest is, is, zo men mij vertelde, te danken aan de burgemeester, die in de nacht van het bombardement aan de Duitse overheid op de knieën gesmeekt had om het stadhuis te sparen. Geheel kon het echter niet gespaard blijven, daar het vuur van belendende gebouwen er zich aan mededeelde.

Tegenover het stadhuis, stonden ook nog enige antieke gebouwen, die alle verbrand zijn.

Niet ver van de markt staat de Sint Pieterskerk, die geheel verwoest is.

Toen ik de vroeger zo schone Maria Theresiastraat inging, welke nu niets meer dan een puinhoop is, kwam ik van daar op de Varkensmarkt, waar vroeger de universiteit stond. Deze universiteit, met de zogenaamde Hal, het voormalige huis van het weversgilde, en de universiteitsbibliotheek, die 100.000 delen en ongeveer 500 kostbare handschriften bevatte, is geheel verwoest.

Een beetje verder de Mechelse steenweg opgaande, waar de Sint Geertruidakerk vroeger stond (thans ook al een ruïne) bemerkte ik nog een groot klooster, waar vroeger ongeveer 800 Benedictijner monniken woonden. Ook dit was geheel verwoest. Het gebouw

was, naar men zegt, aan de vier hoeken in brand gestoken en met machinegeweren beschoten.

De Sint Geertruidakerk daar vlakbij, met zijn historische gebeeldhouwde koorbank, die voor de mooiste van heel België doorging, is ook verbrand.

Over de Place de Jodoigne, waar de grote gevangenis staat, kwam ik langs de Onze-Lieve-Vrouwenstraat voorbij de puinhopen van de zogenaamde Sint Jacobskerk.

Deze kerk met Byzantijnse toren en de kostbaarste schilderijen, onder andere van Jordaens en Rubens, alsook het vermaarde doopvont, dat volgens de overlevering uit het Heilige Land door Godfried van Bouillon meegebracht is en dagtekende uit de tijd van de kruisvaarders, is mede vernield en verbrand.

Een weinig verder in de Namense straat heeft men ook de schone, nog niet geheel voltooide Benedictijnerabdij verwoest. Het enige wat nog overeind staat van de kloosters en abdijen is de schone Norbertijnerabdij Regina Coeli, die op de zogenaamde Keizersberg ligt. Deze abdij ligt enigszins bezijden de stad, eenzaam op de hoogte. Dat de Duitsers deze abdij gespaard hebben, schijnt te verklaren uit het feit, dat de berg voor hen een punt van strategisch belang was. Vanaf deze Keizersberg moet de stad gebombardeerd zijn.

Wat er van de Norbertijner monniken geworden is, kon ik niet te weten komen.

Van de andere openbare gebouwen, zoals het Théâtre Royal, de Vlaamse schouwburg, het paleis van Justitie, het gebouw van de

Réunion des Etudiants enz., enz., is ook niets overgebleven dan de kale muren!

Dat ik op mijn tocht door de stad meer dan eens lastig gevallen werd door Duitse patrouilles, die de stad in alle richtingen doorkruisten, maar telkens op vertoon van mijn identiteitspapieren ongemoeid gelaten werd, stip ik slechts even aan.

Ik moest mij nu haasten om de stad uit te komen en zien hoe ik u deze brief kon doen toekomen.

Daar de spoorwegen in België in het door de Duitsers bezette gebied uitsluitend gebruikt worden voor de dienst van het Duitse leger, is tussen Luik en Brussel een diligencedienst georganiseerd. De reis duurt twee dagen.

Weelde, 3 september. Dank zij de waakzaamheid der Antwerpenaren, die met zoeklichten werken, is gisterenavond ongeveer 10 uur een Zeppelin teruggedreven, die boven Lier ontdekt werd. Het schip vluchtte in de richting van Gent.

De oorlogscorrespondenten werden België uitgezet. Twee van de Daily Chronicle kwamen hier te Weelde aan en vertrokken naar Amsterdam.

Dwars door België.

Een onzer oorlogscorrespondenten meldt ons:

Het Brabantse Parijs, het vrolijke Breda was al leven en beweging, toen ik het vrijdagmiddag verliet om een bezoek aan België's hoofdstad te brengen.

Maar al is Brabant in oorlogstoestand, alles is er vreedzaam, alleen verdringen zich de mensen in Breda voor het bureau van het katholieke hoofdblad, dat het ingenieuze idee gehad heeft om een reusachtige oorlogskaart op te hangen, waarop steeds met vlaggetjes de operaties gevolgd worden, terwijl de depêches ernaast verschijnen en gretig gelezen worden.

Uit deze vreedzame omgeving kwamen we echter al spoedig via Baarle-Nassau in het door de oorlog zo geteisterde België.

De Belgische douanebeambte was aan de grens, maar maakte het ons niet lastig en ongestoord tuften we verder naar Turnhout, allerwege de vluchtelingen van Leuven, allen van bundeltjes voorzien, te voet of in karren passerend. Het waren allertreurigste processies. “De Duitsers verbranden alles”, luidde het eenparig. Bij de brug van het kanaal voor Turnhout werden we aangehouden door een als militair uitziend man in burgerkleren, die mijn “bewijs”, hij bedoelde mijn pas, verlangde. Ik vroeg hem met welk recht hij deze wilde zien, en waarom hij geen uniform droeg.

Hij toonde een met machineschrift geschreven bewijs van de burgemeester, dat hij douane-officier was, en zegde, dat het te gevaarlijk was om een uniform te dragen, daar de Duitsers alle geüniformeerden doodschoten. Over de Grote Markt, waar juist de burgervader nog enige vermaningen aan de bijeen gestroomde bevolking gaf, tuften we verder, maar moesten even later toch weer stoppen om de weg te vragen. Duidelijk waren we omringd door geagiteerde burgers, die ons de weg wel wezen, maar tegelijkertijd 100 vragen stelden.

In geen der dorpen, die nog niet door de Duitsers bezet zijn, zag ik ook maar één geüniformeerde of één enkel wapen. Zo ging het

verder over Gierle naar Herentals. Daar begon men ons te waarschuwen. Men hoorde het Duitse kanon in de richting van Mechelen, en iedereen keek de weg langs, alsof de Duitsers elk ogenblik konden binnenrukken. Deze bleken daar echter, zoals later bleek, volstrekt niet aan te denken.

We passeerden troepen vluchtelingen van 50 en meer personen, die allen verschrikt opzij van de weg sprongen als onze auto in het gezicht kwam, en dan opgelucht groetten als ze merkten, dat we Hollanders waren. Zo naderden we een herbergje kort voor Aarschot, waar een vrouw ons vertelde, dat daar, en ze wees met de vinger langs de weg, de Duitsers stonden. Ook waren ze in Westmeerbeek, dat we rechts hadden laten liggen.

Als men zo door het vreedzame landschap gaat, kan men het zich nauwelijks begrijpen, dat hier de oorlog woedt. Maar wat is dat? Eerst wil het er niet bij ons in, maar ja, dat zijn afgebrande huizen, zoals we zo er nog honderden zouden zien : de beide gevels staan er nog, het dak is weg, en de ruitenloze ramen tonen een uitgebrand interieur. Even later op zij van de weg, twee mannen in het grijs. Jawel, het zijn Duitse soldaten, die daar iets zoeken. Ze kijken op en komen naar de weg.

Voor ons op 150 schreden afstand verschijnen er ook enige, die haastig de spoorwegbarrière, die we hier, even voor Aarschot kruisen, dichtschuiven, een voorzorg die, ik heb het sedert vernomen, wel nodig bleek, daar enige auto’s en motorwielrijders in Duitse uniformen circuleerden, die niet anders dan Franse en Belgische soldaten waren. Halt! Pas tonen. U moet naar de wacht. Twee man met geladen geweer opzij van de auto. “Nu moet u zo langzaam rijden, dat wij ernaast kunnen lopen”. Stap toch op de treeplank!

Neen dat willen ze niet en “Hände hoch!” Luidde het, toen ik me even bukte om te smeren. Maar het zijn toch gemoedelijke jongens, en al langzaam voortrijdend, zijn we spoedig vlot in gesprek. De Feldwebel blijkt heel geschikt. “U moet naar de luitenant.” Ik zal u twee mannen meegeven.” “Mogen ze niet op de auto zitten, dan kunnen we beter rijden?” “Natuurlijk!” Onderwijl vertelt hij ons hoe ze hier uit het klooster geschoten hebben en overal in het dorp, dat helemaal platgebrand is. Als we over het riviertje de Demer rijden, tonen de soldaten ons de gaten van de schoten, die de bewoners in de zijgevel van hun huis gemaakt hebben, om de toegang over de brug te verdedigen. “Maar we hebben ze er gauw uitgehaald”, klinkt het bevredigend. De luitenant is niet te vinden. Van achter de muur klinkt een schot. “Waarschijnlijk weer een wilde hond doodgeschoten”, zegt een Feldwebel-luitenant (een rang, die expres voor deze oorlog geschapen is), “die dieren vinden niets meer te eten, en gaan op de mensen los”. Ik zwijg, want, na de verhalen der soldaten, dat er zovelen gefusilleerd zijn, en dat de bewoners nog schieten, vermoed ik dat “der tolle Köter”, waarvan hij spreekt, wel eens een mens zou kunnen zijn. Nu treedt de luitenant nader.

“Och, gaat u even verder naar de hoofdwacht, ik zal u twee soldaten meegeven”. We rijden door de puinhopen, die juist ver genoeg opgeruimd zijn, dat de auto er hortend en stotend tussendoor kan. Op de markt, waar nog enige huizen staan, krioelt het van soldaten in tamelijk vuile uniformen, en met ongeschoren gezichten. De heer Hauptmann vraagt me even binnen te komen, en zijn enigszins nors gezicht heldert op als ik vertel, dat ik Hollander ben. Maar de man is helemaal van streek in dit moordenaarshol, zoals hij het noemt. “Hier zaten we gisterenavond gemoedelijk te praten”, zegt hij, “en ziedaar vanuit het veld daarachter schieten ze ons tweemaal uit de pikdonkere nacht in de verlichte kamer. Een wonder dat niemand

getroffen is”. En hij wijst me twee kogelgaten in de vensterschijven, en de plek, waar de kogels in de muur drongen. “Onze bataljonscommandant is op die manier gedood”, zegt de luitenant. We zitten nu spoedig te praten.

Dan vertellen ze, hoe overal de geestelijken het volk ophitsen en zelf meevechten. Op de paters zijn we erg gebeten, zegt de officier. Hier zijn de burgemeester en zijn zonen gefusilleerd; de paters zijn er nog op het kantje afgekomen daar zij niet betrapt zijn, maar de kapitein is er voor zichzelf zeker van, dat ze geschoten hebben. In een dorpje bij Mechelen, vertelde hij verder, lieten ze de pastoor lopen omdat hij zo een aardige indruk maakte (anders worden steeds de pastoor en de burgemeester als gijzelaars gevangen) en even later ontdekte men geweren en munitie in zijn kelder, en kort daarna was hij opgeknoopt.

Plots, het geronk van een motor in de lucht. Een vlieger! Iedereen naar buiten. De meningen zijn verdeeld: is het een Duitser of een Fransoos? In ieder geval is hij veel te hoog om te schieten. We gaan weer naar binnen. De officieren willen het laatste nieuws weten. Wij horen niets in deze uithoek, zeggen ze. En ik vertel. Een deputatie van vrouwen komt binnen. Nu wordt de goedige kapitein weer boos. “Waarom laten ze die lui hier doordringen?” Maar een luitenant, die wat plat Duits spreekt, doet het woord voor hen.

“Meneer, we hebben nu twee nachten op de naakte stenen in de kerk geslapen. Zouden we misschien een matras of wat stro kunnen krijgen om op te slapen?” Er zal voor gezorgd worden, en de vrouwen trekken af. “We walgen van deze wijze van oorlogvoeren”, zeggen de officieren, “maar de Belgen willen niet anders.” In de kerk zitten en liggen jammerende vrouwen en kinderen, in de hoek staat een groepje monniken samen te fluisteren. “Waarom, zegt de

kapitein, troosten ze niet liever die arme zielen, bidden ze met hun of zoeken ze betere ligging te verschaffen?”

Als we dan weer binnentreden, zegt hij op verontschuldigende toon. “Ja, het is oorlog, en u moet het niet kwalijk nemen, maar mijn soldaten willen weten, wat u in die kist hebt”. “Kleren, wat proviand en boeken”, is mijn prompt antwoord, “maar hier is de sleutel. U kunt het laten onderzoeken”. “Das genügt!”, zegt hij en geeft me de sleutel terug.

Maar u wil naar Leuven? Nu, daar zult u niets meer vinden. Daar hebben we tabula rasa gemaakt. De stad is met de grond gelijk.

Ik vertel, dat ik over het lot van enige Hollandse vrienden in ongerustheid verkeer.

Ja, die zult u niet vinden. Alles is plat, de bewoners zijn gevlucht, of gevangen naar Duitsland.

Dat wil er bij mij niet in, dat een stad van 45.000 inwoners zomaar verdwijnen zou, en de uitkomst heeft mij recht gegeven.

Maar tegenover de positieve verklaring der officieren, doet de vraag zich voor: zal ik wel naar Leuven gaan? Zij zeggen: u komt er niet eens door, de puinhopen versperren alles en u krijgt niet eens nachtkwartier. Dan rijd ik bij daglicht door naar Brussel, want het is intussen bij zevenen worden. “Dat zou ik u niet raden, want dan schieten niet alleen onze posten op u, maar ook de Belgen”, zegt er een “onze eigen troepen hebben twee dagen geleden op ons geschoten, toen wij dit deden, en wij, als officieren, kennen het wachtwoord en kunnen quasi ongehinderd passeren.”

Ik neem afscheid. Om mijn auto staat het vol Duitsers, die zo goed en zo kwaad als het gaat met Willem koeterwalend, die geen Duits verstaat. Dan lachen ze en roepen ze allerlei grapjes. De kapitein, die ziet, dat ik nog met de lui spreek, treedt nader, reikt mij nogmaals de hand, en zegt: “Papiere und alles in Ordnung, gute Reise”, en we rijden weg, voorzichtig tussen de puinhopen. Buiten het dorp ligt nog een compagnie, waar we weer aangehouden worden, maar weldra door kunnen rijden.

De proviandkarren komen juist aan, en de soldaten juichen, want veel is hier niet te krijgen. De auto van de compagnie is onklaar geworden, vandaar het late aankomen. Nu gaat het verder langs de verwoeste huizen en het wordt steeds donkerder. De raad indachtig, die de Hauptmann mij gegeven heeft, kijk ik rond naar een nachtverblijf, maar slechts een paar arbeidershuisjes blijken intact.

Tussen de bomen door zien we echter een kasteel, dat blijkbaar in goede staat verkeert en juist bij het laatste restje daglicht rijden wij de oprijlaan op, en door het ijzeren hek voor het grote huis.

De deur staat open, en de honneurs worden waargenomen door een grote bok, die ons heel mak in de vestibule een kopje komt geven. Er is niemand in, maar op de eerste verdieping vind ik kamers met bedden en ook een lamp.

We vinden een 85-jarige bewoner op een canapé met een matras over zich heen en erg angstig. We stellen hem gerust en doen vragen, maar de Vlaamse boer is totaal onverstaanbaar en slechts met moeite krijgen we er wat uit. Hij is uit een brandend huis gehaald en versuft door de Duitsers, die het huis gisteren bezet hielden, hier gebracht en achtergelaten. We geven hem van het

weinige, wat we hebben, en hij komt weer een beetje bij, en smakt welvoldaan, als ik hem chocolade en biscuits geef. Op onze slaapkamerdeur staat S. Excellenz en op de andere deuren de namen der officieren die er logeren. Er heerst grote wanorde, maar slechts weinig is vernield, daaronder merk ik voornamelijk de heiligenbeelden op.

Het kasteel heet Château les Dames bij Rotselaar en was bewoond door de familie Moerinx, die het klaarblijkelijk in grote haast verlaten heeft, want de kasten hangen nog vol met heren- en dameskleren. Maar behalve het geloei der koeien, geen geluid. En spoedig zijn ook wij in de kamer van Excellenz ingeslapen.

Voor zessen word ik wakker door de verbaasde uitroep van de chauffeur. “Meneer, er is een auto bijgekomen!” Oh schrik! Jawel, daar staat beneden een prachtige grote oorlogsauto van de Duitsers, maar, daar we niets gehoord hebben, vermoed ik, en dat blijkt later juist zijn, dat het ding er gisterenavond reeds stond, maar, dat we het door de duisternis niet gezien hebben. Ook zijn er nog twee fietsen.

Bij daglicht ziet alles er nog verwaarloosder uit. In de benedenverdieping staan de restanten van maaltijden en halve flessen wijn. In een kamer met “Verbotener Zugang” hangt nog de antenne van de draadloze telegrafie. Op de schuren, waarin de soldaten op stro slapen, staat met krijt: “Rauchen verboten”, de serres zijn leeg en open, twee jachthonden nemen verschrikt de vlucht. In een der serres, die blijkbaar de soldaten ook als slaapplaats diende, vind ik dozijnen zakjes biscuits, waarvan ik er enige aan de grijsaard breng.

Dan gaat het verder.

Soldaten en verwoesting overal. Bij kruisingen en spoorwegovergangen worden we meestal opgehouden en moeten onze pas tonen, waarop ze elkaar geruststellend “Holländer” toeroepen, en met lach en groet scheiden we.

Met genoegen bemerk ik, dat de wegwijzers hier niet meer, zoals benoorden Aarschot, zwart of wit oververfd zijn. Dat is een aardigheid der Vlamingen, waartoe ze hier blijkbaar niet meer de tijd hadden. Nu komen we in de buurt van Leuven en passeren onder de spoorwegbrug. Daar staan twee soldaten, die ons laten voorbijgaan, maar nauwelijks eronderdoor of er klinkt van boven, waar ook twee wachten staan, een energiek “halt”, en als ik omkijk zijn ook twee geweren op ons gericht. Ja, waarom hebt u niet vroeger halt geboden, zeg ik. “Oh, wir hätten Sie schon doch gekrigt!” luidt het zelfgenoegzame antwoord. Ook hier wordt de pas vertoond en we rijden langs het kanaal, waar alles intact is. Tot vrij ver in de stad is niets verwoest. In de straten is er echter niemand, en we zien een lijk aan de kant liggen.

Verder en verder rijden we. Eindelijk zien we in de Rue de Bruxelles, in de verte wat puin, maar als we langs de Tour des Capucines de stad verlaten, hebben we behalve een paar gebroken ruiten geen sporen van verwoesting gezien. Daar informeer ik naar mijn vrienden, en heb het geluk juist op een kar te stoten, die hun goed uit de stad komt weghalen. Mijn chauffeur praat intussen met de Duitse soldaten, en krijgt zelfs een sigaar van hen, terwijl ze vertellen, dat na de schieterij iedereen om 8 uur uit de stad moet zijn, en er eerst om vijf uur ‘s morgens weer in mag komen. Het huis van mijn vrienden is volkomen gaaf, wel moeten we nog even helpen een brandje te blussen, dat door enige vonken van de hogerop nog brandende huizen aangestoken is. Dit was volstrekt geen arbeiderswijk, maar een der beste buurten van Leuven.

Mijn vrienden pakken en ik zal later het goed met mijn auto naar hun zomerverblijf buiten de stad brengen. Ondertussen tuffen we naar de Grande Place. Dat is niet gemakkelijk. Langs de Rue de Bruxelles stoten we op puin, we draaien rechts, en stuiten op Duitsers met een auto, die een andere op sleeptouw heeft. “Wo ist der Bahnhof?” “Fahren Sie mal voran nach dem Bahnhof”, heet het bevel. Ja, ik ben hier zelf ook niet zo goed bekend en zoek ook de weg. Dan laten ze mij vrij.

Te voet ga ik verder, en hoor van enige vrouwen, die met de handen omhoog lopen, wat voorschrift der Duitsers is, om te tonen dat ze geen wapens verborgen hebben, dat ik links uitdraaiend tot de Grote Markt kan komen. Dat doe ik dan ook, en slaag er in per auto door te dringen, en de vernielingen van nabij te beschouwen.

De Tijd ontvangt omtrent de vlucht van Nederlandse priesters uit Leuven de volgende mededeling van iemand, die eveneens uit Leuven gevlucht is:

In de nacht van dinsdag op woensdag zijn om 12 uur gevlucht : de paters Bakker, uit Den Haag, Bernard Mets, uit Dokkum, Van de Venne, uit ‘s-Hertogenbosch, Zoetmulder, uit Schiedam en Sanders, uit Leiden. Zij gingen te voet naar Sint-Truiden, werden onderweg voortdurend gevisiteerd, beledigd en mishandeld. Eenmaal werden zij zelfs teruggezonden, doch graaf von Zeppelin trad voor hen tussenbeide. Twee Belgische paters echter mochten niet doorgaan: hun vrijbrief werd verbrand en men vreest voor hen het ergste. Van Sint-Truiden ging de reis per boerenkar tot Maaseik. Monseigneur Coenraets en een pater dominicaan werden als gijzelaars gevangen genomen.

In ons blad van dinsdagavond hebben we reeds melding gemaakt van de door koning Albert der Belgen ondertekende besluiten, waarbij de Leopoldsorde wordt toegekend aan twee vrouwen, mej. Valeria di Martinelli en Léonie van Lint, wegens “de moed en het schone gedrag” dat zij als telefonisten te Leuven hadden getoond, “door te midden van de vijand op hun post te blijven”.

De Patrie deelt omtrent de jonge meisjes het volgende mee:

Valeria di Martinelli en Leonia van Lint zijn tweede telefoonjuffers, in dienst van het centraal bureau van Leuven, wier verlangen nooit hoger ging dan stipt hun plicht te vervullen. En daar wordt in enkele ogenblikken het eentonige bureauleven afgewisseld door het oorlogsgewoel, het bommengeknal, het geweervuur, het laaiende vuur dat de helft van Leuven plat legde. En de meisjes blijven op hun post, in het volle besef van de plicht, die op hen weegt, maar ook van het gevaar, dat ze lopen. Want de houwitsers ronken door de lucht, en schrapnels barsten voor de vensters en de paniek ledigt de bureaus. En ofschoon hun harten kloppen en hun handen beven, glijden de fiches door hun zenuwachtige vingers, terwijl in hun geest het denkbeeld opkomt dat van de goede telefoonverbinding tussen de staf en de bevelhebberschappen misschien het behoud der Belgische troepen afhangt. Eindelijk verbrijzelen brand en bommen de telefoondraden en dan oordelen de heldinnen dat het gebouw op hen kan neerstorten; dan eerst oordelen zij hun aanwezigheid op de levensgevaarlijke post nog nutteloos. Dan eerst zetten zij de helm af en bergen hem weg, in het volste besef van volbrachte plicht.

Het ridderkruis, dat nu op het kleed van die heldinnen schittert, vereert het korps der telefoonjuffrouwen, misschien meer dan zij

zelf vermoeden. Zij behoren immers tot degenen, van wie men zegt dat zij hun heldendaden in stilte verrichten.

In de laatste zitting van de gemeenteraad van Brussel wilde de heer Camiel Huysmans burgemeester Max gelukwensen, maar deze vroeg daarmee te willen wachten tot later.

Dat belet niet, zo schrijft het Handelsblad van Antwerpen, dat burgemeester Max een man uit één stuk is, die aan al zijn medeburgers als voorbeeld van krachtdadigheid kan gesteld worden. En dan vervolgt het blad:

Vanaf de eerste dag der Duitse bezetting, zegde een vriend van Le Peuple, die uit Brussel naar Gent was kunnen komen, heeft burgemeester Max getoond op de hoogte te zijn van zijn zending. Zijn correctheid, zijn wilskracht, zijn moed, zijn pure vaderlandsliefde, zijn inderdaad bewonderenswaardig.

De burgemeester zit bestendig op het stadhuis: hij slaapt er en waakt over alles, en laat niets doorgaan wat de waardigheid der Belgen kan kwetsen.

Terwijl de burgemeesters van Sint-Gillis en Elsene orders gegeven hadden de Belgische kleuren in te trekken, heeft mijnheer Max zijn medeburgers aangezet de vaderlandse driekleur niet neer te halen en zij wappert nog steeds in de straten der hoofdstad.

De Duitse gouverneur van Luik had een bericht doen verspreiden, meldend dat volgens de burgemeester van Brussel, de Franse regering, verplicht haar eigen grondgebied te verdedigen, er voortaan van afzag iets voor België te doen.

Bij plakbrief, onder dagtekening van 31 augustus, heeft de burgemeester van Brussel die bewering gelogenstraft.

Er is moed nodig om zo beslist op te treden en het is overigens maar op die wijze dat men eerbied afdwingt.

Alle Belgen zullen dan ook burgemeester Max als een kloek vaderlander begroeten en met ons hopen dat hij eerlang, als burgemeester der vrije stad Brussel, het einde van al die rampen moge zien.

Aldus het Handelsblad van Antwerpen.

De bekendmaking, die burgemeester Max maandag te Brussel heeft laten aanplakken, luidt als volgt:

De militaire gouverneur der stad Luik, luitenant-generaal von Kolewe, heeft het volgende bericht op de muren der stad Luik doen aanplakken:

“De burgemeester van Brussel heeft aan de Duitse bevelhebber laten weten, dat de Franse regering heeft verklaard, in de onmogelijkheid te zijn de Belgische regering op enige manier te helpen, aangezien zij zelf verplicht is aanvallend op te treden.”

Ik logenstraf ten stelligste deze verklaring.

Brussel, 31 augustus 1914.

Ad. Max, burgemeester.

Het antwoord van Duitse zijde op deze fiere logenstraffing is niet uitgebleven. Dezelfde dag heeft de Duitse militaire gouverneur van Brussel het volgende doen aanplakken op de muren der stad:

Belangrijk bericht.

Het is ten strengste verboden aan de gemeenteoverheid van de stad Brussel plakkaten te doen aanplakken zonder mijn bijzondere toestemming te hebben ontvangen.

Brussel, 31 augustus 1914.

De Duitse militaire gouverneur,

Von Luettwitz, generaal-majoor.

4 september 1914

De Duitse troepen hebben in de streek van Asse enkele huizen in brand gestoken en geplunderd.

In het noorden van Brabant hebben de Duitsers verscheidene bruggen over de Dijle voor hun front vernield.

Dagboek van de oorlog. (K. Van de Woestijne)

Brussel, 20 augustus.

Wakker geworden op het plotse visioen, aangescherpt door de onmiddellijke overgang van slaap tot waken, dat gisterenavond aan Brussel een nieuw uitzicht, aan deze oorlog een ander verschijnen zou geven.

Het was toen 11 uur al, en broeierige lucht. Aan het telegraafbureau van het Noorderstation, waar ik het laatste, en lange, en zo mooie officiële bericht had gebracht, dat alles zo prachtig stond voor ons, Brusselaars. De juiste bewoordingen zijn dit nu niet, maar ik geef de stemming weer van allen, die rechtstreeks ingelicht waren, welke

ook de stemming scheen te zijn van diegenen, die de inlichtingen verstrekten. Ik had dus aan de Nieuwe Rotterdamsche Courant getelegrafeerd, hetgeen een hele tijd had ingenomen. Toen ik, buiten gekomen, de stationsplaats ineens afgesloten vond en voor de stoep de burgerwacht aan het manoeuvreren.

Deze laatste dagen hebben wij geleerd wat wanorde is. Ik zou haast zeggen georganiseerde wanorde. Toen een paar dagen na het uitbreken van de oorlog zowat overal door de stad alle koffiehuizen waar men Duits bier verkocht, alle winkels waarvan de eigenaars een enigszins Duits klinkende naam voerden, stuk werden geslagen, kon men denken, een tijdlang, aan systematisch vandalisme, dat door een of andere occulte macht werd bestuurd. Met eigen ogen heb ik gezien, dat een groepje voor een cafeetje kwam te staan, waar Pshorr-braü of een ander merk werd verkocht. Eén der apaches opende een valies; men haalde er zorgvuldig bakstenen uit, die men gewetensvol in de ruiten gooide van het lokaal. Onmiddellijk stroomde de massa toe. Gegil ging op, en gejuich. Waarna men herbegon bij een verdere gelegenheid.

Ik klaag hierbij, wel te verstaan, niemand aan, en allerminst de gemeentelijke overheid, die tot op heden prachtig haar plicht doet. Ik wilde alleen doen uitschijnen, hoe vreemd het gisterenavond aandeed, de place Rogier ineens, onder indrukwekkende stilte, die alleen door het bars en schel geluid van een militair bevel werden verbroken, herschapen te zien in een zeer ordelijk manoeuvreveld voor de burgerwacht.

De burgerwacht, gij weet het, nam hier sedert 14 dagen de garnizoensdienst waar. Men had ze vanuit Charleroi, vanuit Gent, vanuit nog andere plaatsen, aangesterkt tot een 20.000 man. En het was, mag men wel zeggen, een zeer aangenaam garnizoen

geworden. Het uniform verstrekte aan menig “garde civique”, nu hij zich werkelijk een soldaat mocht achten, een vrijheid van denken, van spreken en van handelen, die voor de krenterige kleinburger of de opgeblazen grootburger, die zij anders waren, als een geestelijke bevrijding kon gelden. De burgerlijk-militaire macht maakte het zich trouwens gemakkelijk. In de voorsteden deed ze haar dienst op sloffen, in letterlijke zin. Hetgeen haar niet belette, en dit zeg ik met de hoogste waardering, het belang van alle persoonlijke zaken met blijmoedigheid op te offeren aan de gemene zaak. Dat dit op joviale sloffen gebeurde, is geheel ter ere van de Belgische vaderlandsliefde.

Die burgerwacht nu, die op de natuurlijkste wijze der wereld blijk had gegeven van “héroïsme quotidien”, zoals Maeterlinck zou zeggen, en die niet zonder enige slordige gulheid op uitnemende wijze haar plicht had gedaan, stond daar ineens, gisterenavond, in de zware warmte, onder de zwarte, dikke doffe hemel als een echt legerkorps in het gelid geschaard. Men zag er die uiteen mochten. Anderen moesten het station binnen. En men vernam weldra: “De tweede “ban”, dezen van 32 tot 40 jaar, mag weer naar huis.

En de meesten onder het publiek verheugden zich. Dat kon natuurlijk niet dan heel goed zijn! Vermits ze vrij kregen, bleek het wel, dat men ze niet meer nodig had. En zij die afreisden, wel, die gingen terug naar Gent of naar Charleroi, waar ze vandaan gekomen waren ... Al dat goede nieuws uit Luik, en de belangrijke slag bij Halen, en het gevecht bij Eghezée, en de vijand verdreven, zowat overal in al die kleine schermutselingen, en dan de officiële mededelingen, die zo geruststellend waren: het werd alles bevestigd, doorslaand bevestigd door de burgerwacht, die naar huis mocht...

Tot opeens een aantal gendarmes van de Noorderlaan per fiets komen aangereden, en te paard allerlei soldaten van onderscheidene wapens uitzinnig, zonder hoofddeksel, het bezweet gelaat als een bal rauw vlees, aan komen hollen. En als een schuifelende vuurzee vliegt over de menigte het nieuws: “De Duitsers rukken op Brussel aan. Ze zijn al te Kortenberg. Morgenochtend zijn ze te Brussel!”

Men wil het natuurlijk niet geloven. Waarom dan de verdedigers van Brussel naar huis sturen? Het was maar de burgerwacht. Maar 20.000 geweren zijn toch beter dan geen. En de Belg, ook in het gewone leven, durft zich als schutter met de Zwitser meten ...

Teruggekeerd in ons “quartier général”, waar ik bevriende journalisten weer zou vinden, was het ons allen echter maar al te duidelijk: morgen zouden wij Duitsers zien, geen Duitse spionnen ditmaal, zoals men er in de laatste dagen zoveel aangehouden had, maar heuse Duitse soldaten. Men had de stad van haar garnizoen ontruimd, om alle gevecht, alle plundering, elke wandaad te beletten. Het deed ineens een hele toren illusies ineen stuiken. Het was echter een wijs besluit, de vijand tot eerbied te dwingen voor onze hoofdstad ...

Gisteravond ben ik heel laat naar huis gegaan met een gevoel van zedelijke armoede. Op de tram stond naast mij een “garde civique”, geen jong man meer, die me zegde: “Ik heb 14 dagen lang voor het land heel de boel verwaarloosd. En nu beletten ze mij, op een andere wijze voor mijn vrouw en mijn kinderen te zorgen.” En tegenover hem stond iets als een logge brouwer, die het uit moest proesten: “Comment, tu crois à toutes ces carabistouilles? Ils sont loins, les Alboches, je te prie de le croire . Er à Haelen donc, et à

Liège, est ce qu'ils n'ont pas reçu une tripotée, peut être?" Maar de burgerwacht schudde het hoofd: hij wist blijkbaar beter ...

Ikzelf dacht aan dat korte verleden terug, pas drie weken, en dat mij al zo ongelooflijk lang scheen. Het was op 27 juli. We waren te gast bij de Prince de Ligne, te Beloeil. Op het middaguur bereiken ons de Brusselse bladen. Het eerst doorloopt ze een Duits confrère; hij beziet ons onrustig, duwt ons de krant toe: tussen Oostenrijk en Servië liep het mis; Duitsland kwam tussen; tot mobilisatie was in België besloten ... de man was veel dieper getroffen dan wij, Belgen. Wij schertsten: "Volgende week is het paleis van de Prince de Ligne in uw Duitse handen." Maar lachen kon hij niet. Hij, die een zeer ontwikkeld man was, een bewonderaar van de Franse cultuur, een vriend van heel het Belgische leven, dat hij dag aan dag als een echt epicurist, in de nobele zin van het woord, genoot, hij kende misschien de ontzaglijke, de ontzettende Duitse macht ...

Drie dagen nadien ontmoette ik hem weer in de grote meting van de koninklijk circus. Ik heb u daarover geseind, over de redevoeringen van Haase en van Keir Hardie, van Vandervelde en van Jaurès, van Jaurès die heroïsch schoon was geweest, de machtige kerel, wiens volksheid gekleed ging in de statige plooienval van Ciceroniaanse welsprekendheid en in de aanstuivende kracht van de windgezwollen, zon-beketste zeilen van een weergaloze beeldspraak, Jaurès, die twee dagen later vermoord werd. Ik ontmoette dus mijn vriend, de Duitse correspondent, die nu wat kalmer was. De oorlog, nee, dat was toch godsonmogelijk! Hoe had hij te Beloeil maar een ogenblik kunnen twijfelen! ... De arme jongen! Toen, op vier augustus, de oorlog was verklaard, liet zijn gezantschap hem te Brussel achter, en moest het ministerie van justitie hem een vrijgeleide bezorgen om aan de Duitse grens te geraken ...

Intussen was de mobilisatie aan de gang, en verliep met verbazende vlugheid. Niet echter zonder de schrik, die men onder het volk mocht verwachten. Mobilisatie, dat was oorlog; oorlog was depreciatie van gemunt geld. Te Brussel werd het een lopende uitdrukking, en weldra een grapje: “Tu sais pas changer vingt francs?” ‘s Anderendaags luidde het algemene conversatie-motief: “Als ge maar één paard hebt, kunnen ze maar één paard afpakken.” Men was namelijk begonnen met het rekwireren van paarden en voertuigen ...

Ons legertje was weldra gereed: 230.000 man onder de wapenen; enkele dagen nadien meer dan 42.000 vrijwilligers daarbij. Het was prachtig. Iedereen had dan ook de beste moed. En dat het Duitse leger het Groothertogdom Luxemburg had doorgetrokken, liever dan langs België gekomen te zijn: het gaf de meesten een gevoel van veiligheid, dat buiten oorlogstijd niet goed te rechtvaardigen zou zijn geweest. Niemand verloor zijn opgewektheid. De opgewondenheid op straat, die nog niet tot baldadigheid was overgeslagen, zorgde ervoor, dat neerslachtigheid onderdrukt werd. Sommige intellectuelen, geheel gerustgesteld, begonnen die toebereidselen tot een denkbeeldige oorlog zelfs heel aardig te vinden. En zelfs zij, die de toestanden van dichtbij en met zorgzame ogen zagen, waren niet zo heel ongerust.

Toen het nieuws kwam: een ultimatum had ons bereikt. Minister de Broqueville weigerde er gevolg aan te geven. “Selbsverständlich”, zei een Duitser, die naast mij liep op straat, op het ogenblik zelf, dat het nieuws bekend werd gemaakt ...’s Anderendaags reed de koning naar het Paleis der Natie en opende er een buitengewone zitting van het parlement. Op hetzelfde ogenblik zei monseigneur Tacci Porcelli, nuntius van de paus, uit het ministerie van

buitenlandse zaken komen. Hij was bleek als de dood, en tranen liepen over zijn wangen. Ik begreep, dat de oorlog verklaard was.

Gij weet al het overige: het werd uitvoerig geseind. Maar gij weet niet wat omgegaan is in het hart der besten van het land. Het is hier de plaats niet om daar in te treden. Velen echter van een generatie, die geen heil dachten te kunnen vinden dan in zelfbeschouwing. Een zelfbeschouwing die ze in zulke mate had ingenomen en die ze zelf zozeer tot allereerste plicht hadden verkozen, dat zij er een zeer authentieke hartkwaal bij hebben opgedaan, zouden de oorlogsverklaring ontvangen als zeker de ergste, als misschien de heilzaamste commotie, die ze ooit zou schokken. Sommigen kunnen ze hebben ontvlucht, in de overtuiging van de eigen superioriteit: zij hebben, hoop ik, voor het ogenblik afgezien van deze zienswijze. Anderdeels ken ik er, die afleiding hebben gezocht voor het oorlogsvisioen: ze wilden objectief blijven in zulke mate, dat zij het object negeerden, en vervingen door het stipte verplegen van eigen belangen; maar ook deze zullen voor het ogenblik wel hebben afgezien van deze zedelijke of onzedelijke struisvogelpolitiek. Er waren er zelfs, die dachten aan de literatuur van na de oorlog en ze wilden voorbereiden. Dezen zijn de onschuldigsten, en misschien de best geaarden, en zeker de meest meegaanden: zij voelden samen met het volk; alleen vergaten ze er hun literair ambacht niet bij.

Dezen echter die lagen, als het ware, met hun oor aan het hart van het land; die, in de luidruchtige wuftheid der hoofdstad de ondertoon hoorden, die kanonslag aan kanonslag, vanuit het verre Luik, over heel de vaderlandse bodem weefde als een trillend wel; zij die wisten wat optimistische berichten betekenden aan opoffering van de nederigsten, aan stoïcisme van de hoogsten, en die geen lust hadden te lachen, als de “éditions spéciales” van de

bladen hun victorie op victorie in de oren kraaiden, al was het hun haast een fysieke marteling, die victories van vijandige zijde te horen tegenspreken, dezen doorleefden uren, die de smartelijkste en de prachtigste van hun leven zullen zijn geweest ...

Ik wijk af: mijn bedoeling was, u de oorlog te vertellen, gelijk een te Brussel verblijvend Brusselaar, die niet is gevlucht zoals zo velen hebben gedaan, die heeft meegeleefd, heeft nageleefd. Laat ik u dan vertellen van het Brussels soldaatje, dat ik heb ontmoet enkele dagen na het heldhaftig verweer voor Luik.

Ik zat in de tram. Vlak voor mij laat zich op de bank een piotje neervallen, beziet mij met vage blikken, en zegt: “een mens gevoelt maar dat hij moe is, als hij een beetje zit.”

Ik vraag:

“Van waar komt gij?”

“Ha, van Luik, hé?” Antwoordt hij, alsof dit toch maar natuurlijk was.

“Gekwetst?” Vraag ik.

“Nee,” zegt hij. “Alleen moe, en pijn aan de voeten en in de rug. Ze hebben over mij gelopen. Ik moet nu naar het hospitaal om te gaan rusten.”

“Hoe is het daar geweest?”, ondervraag ik verder.

“Wel,” gaat hij aan het uitdrukkelijk verklaren, “wij waren wij van ver gekomen, en moe. Maar we sliepen wij nog geen uur, of daar ging het ineens van pat-pat-pat-pat-pat!, en daarop van fuu! We sprongen op, want het waren de geweren en dat was het kanon. We hebben dan gevochten.”

“Heeft het lang geduurd?”

“Wel, misschien een dag of drie. We hebben altijd maar gevochten. Ik heb het tweemaal donker zien worden en dan moet ik van mij-zelf zijn gevallen. Maar de Duits heeft kloppen gehad!”

“Waarom,” vraag ik, “heeft hij meer klop gehad dan wij?”

“Wel, meneer,” zegt hij mij met overtuiging, “de Duits, nietwaar, die is voor ons te lomp!” ...

Drie dagen nadien heb ik een mannetje van Halen. Twee dagen tevoren hadden de Duitsers er de Thermopielen gekend, tot Belgische afmetingen herleide Thermopielen. Het mannetje is de vader van onze dienstmeid. Hij houdt daar in Halen een herberg en is tevens graanhandelaar. Voor de slag al is hij gevlucht, maar is teruggekeerd als de eenzaamheid, de verwoeste verlatenheid de vrede als het ware tot een noodzakelijkheid maakte. Men vecht niet tegen windmolens, vooral als ze zijn geslecht ... Het mannetje met het geschoren gelaat, dat een mengeling van Noord-Brabants en plat-Duits praat, vertelt:

“Het is een koewachter, die is komen aankondigen, dat ze daar waren. Ze waren er al geweest, maar ze waren weer weggegaan. Dat waren er toen te paard. Er zijn er die altijd weglopen, als ge ze ziet. Dat zijn uhlanen. Maar er zijn er, die altijd maar vooruit rijden, en dat zijn huzaren. Maar nu was het voetvolk ook. De koewachter komt het zeggen. We vluchtten allemaal naar de statie, maar de chef zegt, dat het te laat was, dat er geen treinen meer waren. Dan zijn we over het dorp langs de bossen gegaan naar Scherpenheuvel, naar . Het donderde kanonskogels. We hebben de hele nacht op onze buik gelegen, in de bossen. ‘s Anderendaags zijn we in Diest aangekomen. Dan ben ik met twee soldaten van de onzen naar huis

eens gaan zien. Meneer, ze hadden al het bier opgezopen. De straten lagen een meter hoog van lijken. De lijken van de paarden stonken geweldig. Ze waren al aan het graven ... Ik had twee kruiken jenever weggestopt in mijn ovenbuur. Die hadden de Duitsers niet gevonden. En ze wisten ook niet, dat ik het nieuwe beddengoed had weggestopt. Ze hadden de grote spiegel stukgeslagen en geschoten in de Kruislievenheer, op de plaats waar het bloed loopt. De jenever heb ik meegegeven aan onze soldaten. Nu zijn wij in Brussel."

Ik heb getracht de twee verhaaltjes letterlijk weer te geven. Ik weet niet wat gij er bij zult voelen. Ze zullen u zeker niet roeren, gelijk ze mij hebben gedaan, toen ik ze uit de mond van deze eenvoudigen ontving.

21 augustus.

De intocht te Brussel is gisteren namiddag begonnen. Toen ik tegen een uur of tien in stad ben gekomen, luidde het: Burgemeester Max is de kant van Tervuren uit, om te onderhandelen. En men vindt, dat de onderhandeling wel heel lang duurt: men is benieuwd te zien, hoe de "Alboche" eruit ziet. De snoeverij der laatste dagen tegen al wat Duits is, schijnt al enigszins geweken. Er ontstaat onder het volk een nieuwe gevoelsstroming. Men vraagt zich nog even af, hoe daar ineens een Duits leger te Brussel is, nadat gisteren nog officieel werd voorgehouden, dat niet de minste vrees daartoe bestaan moest. Nu dat het leger er is, ondergaat men een eerste gevoel van nieuwsgierigheid, die nog achterdochtig blijft. Maar het is niettemin de opgewondenheid van iets nieuws, dat in aantocht is. Nochtans zijn ineens, als bij toverslag, alle Belgische en Franse vlaggen, zijn alle patriottische kokardes verdwenen. Slechts enkele oudgedienden, enkele hogere ambtenaren gevoelen zich aan de nationale kleuren verplicht. Het volk dat vier, vijf dagen tevoren

allerlei gelegenheden heeft stukgeslagen onder voorwendsel, dat zij van germanisme verdacht konden zijn, beziet deze heren met een haast kwaad oog.

Intussen rukken de Duitsers binnen. In de stad zelf zie ik ze niet. Maar tegen 7 uur ‘s avonds komen de eersten aan te Laken, waar ik woon vlakbij het koninklijk paleis en een grote nieuwgebouwde kazerne. Als een windhoos kwam het bericht op ons aangeblazen. “De Duits is daar!” Onmiddellijk alle vensters en blinden gesloten. Maar ieder aan de ramen der eerste verdieping, waar men ze voorbij zou zien gaan.

Zien? Men hoort ze, lang voor men ze te zien krijgt. Het is als een schaaf, die over de hobbelige keien van de steenweg gaat, vanuit de verte, aldoor nader, aldoor nader, maar waarvan men vooralsnog alleen het geluid voort, het schuifelend, soms krissend, nooit anders dan zware, moede, slepende geluid. Tot daar ineens krast een bevel door het snel verminderende licht, en voor ons defileert, in de kleur van de aarde en van de lucht, in een onnoemelijke kleur, omdat ze zich oplost in heel deze naderende avond, een Duitse troep van 1000 man. Ze zijn, hoort men wel, de enigen niet in de buurt. Ze komen, zegt onze meid, uit de vier hoeken van de wereld. En men hoort ze inderdaad met hun zware voeten opmarcheren als het ware van alle kant, al de zijden langs van een heuvel, waarvan het hoogte- en middenpunt het koninklijk paleis van Laken zou zijn. Zij komen; ze naderen; zij gaan; zij zijn ineens verdwenen. Om 8 uur ‘s avonds werd men niet meer gewaar, dat er 4000 Duitsers in Laken waren. Het was er rustig, maar doods als nooit. Toen ben ik nog naar de stad geweest. Ik heb er de Duitsers gemerkt aan twee Duitse officieren, die in mijn “quartier général”, het café, waar ik mijn collega’s terugvind, Münchener zaten te drinken van Belgisch fabrikaat.

Toen ik daar vanochtend terug ben gekeerd, trokken de drie korpsen voorbij, die door Brussel heen het zuiden van het land moeten bereiken. Ze zullen vannacht wat hebben mogen slapen; ze zien er fris uit. Langs de buitenboulevards rukken zij naar Koekelberg op. Aan hun hoofd rijdt de generaal, die glimlacht en groet als een goedmoedige Caesar. Enige officieren, monocle in de oogkas, zien er minder vriendelijk uit. Een vraagt mij nogal bars een lucifer om zijn pijp aan te steken. Ik antwoord hem even bars, geloof ik. En dan is hij ineens beleefd ... De grijze soldaatjes gaan, gaan, gaan, op hun stoffig bruine schoenen, in hun ruim gesneden pak, onder de pinhelm, die een grijs omhulsel dekt. De zak op hun rug schijnt wel wat zwaar te wegen, en hun kort, stevig geweer ook. Toch zingen zij, en dat is het enige wat wel enigszins pijnlijk aandoet. We hebben vooralsnog weinig te maken met de “Wacht am Rhein” en “Deutschland, Deutschland über alles” ... Als men in de verte hun gezang naderen hoort, krijgt men een gevoel van gêne. “On dirait des flamingants”, zegt naast mij een dame, die waarschijnlijk niet van flaminganten houdt. Zij, die er wel van houden, hebben niettemin een zelfde indruk van wel wat goedkope triomfantelijkheid ...

Het eigenlijke volk, dat zich deftig en stil houdt, begint al te sympathiseren. De oneindige optocht houdt nu en dan stil. Het is gelegenheid voor de Brusselaars om een praatje aan te knopen. Waar gaan ze heen? Naar Parijs, klinkt het antwoord, als ware de vraag nu toch wel al te kinderachtig. Het Duits is te Brussel geen gewone omgangstaal. Toch begrijpt iedereen het ineens volkomen; het gesprek gaat vlot; wat men niet zo gemakkelijk snapt, leest men gemakkelijk op het gebronsde gelaat der mannen, die er eerder gedwee dan krijgshaftig uitzien, en er voor het ogenblik niet aan denken, diepzinnige aforismen te uiten ...

Ze trekken aldoor, aldoor maar voorbij. Nu en dan wat kanonnen. Maar het zijn vooral de keukens, die de aandacht trekken: fornuizen op wielen, met een rokende schouw. Op een dier wagens herken ik een jong Duits schilder, die ik vier jaar geleden te Brussel heb ontmoet. Hij knikt mij monter toe, terwijl hij in de ketel, die heel zijn keukengerei uitmaakt, blikjes erwten ledigt ... Het is één uur in de middag. Zij gaan sedert vanochtend zes. Gisteren hebben zij van drie tot acht gelopen. We zijn blijkbaar nog ver van het einde ...

Om 2 uur kom ik thuis: ik vind aan mijn tafel een Duitse luitenant geïnstalleerd. In het tuintje ligt zijn oppasser te slapen. In de straat had ik al de inkwartiering gemerkt. De meid van de kapelaan, die mij nooit had toegesproken, had mij verschrikt teken gedaan, dat zij twee Duitsers te herbergen had. Bij de pastoor had ik een kapitein met vier officieren zien aankloppen. Zowat overal zijn de eenvoudige soldaten, tot 10 en 12 in getal, bij de burgers geleverd. Ikzelf geniet de eer, de luitenant onder mijn dak te krijgen, die de inkwartiering heeft bestuurd. En op mijn deur staat een grote witte letters geschreven: “Ein Leutnant, ein Mann.”

Ik moet zeggen, dat hij erg meevalt, mijn luitenant. Een flinke jongen, van pas 21, twee meter hoog, met een jolig en goedaardig gezicht. Een huisgenote heeft hem een kom soep opgediend, die hij gulzig verorbert. Hij staat in bewondering voor de prachtige druiven, die hij daarna te eten krijgt: die kosten in zijn land stukken van mensen. Zijn land is Pommeren. Al de troepen, die thans door Brussel komen, zijn van die kant uit. “Waarom hier geen Rijnduitsers gestuurd?”, vraag ik hem. “Ja, die hebben misschien betrekkingen gehad met België”, zegt hij. En hij vervolgt: “Wij zijn helemaal niet kwaad op jullie Belgen. Waarom hebt gij ons op eerste verzoek niet doorgelaten? Het zou u zoveel moeite hebben gespaard, en mannen, en geld. Wij, we moesten door België. U

begrijpt, anders kwamen wij niet in Frankrijk ... Nu hebben we Luik genomen.”

Ik kijk verbaasd op: “ Luik houdt immers stand. Dat zei men gisteren nog!”

“Neen, neen”, verzekert hij mij, niet zonder meewarigheid. Sedert acht dagen is Luik ingenomen. We hebben de forten laten springen. Daar heeft een Zeppelin zich mee belast ... Wijzelf, wij komen over onze bruggen te Lixhe. Onderweg zijn we gedwongen geweest, Aarschot uit te branden. Men had er op ons geschoten, de priesters uit het college onder andere. Ja, we moeten ons toch verdedigen! ... Dan is er ook gevochten worden voor Leuven. En nu zijn we te Brussel.”

En, als om mij een onwillekeurig antwoord te ontlokken, vraagt hij me bruusk: “Waar is uw koning?”

Ik antwoord: “Ik weet het niet, en wist ik het wel, ik zou het u nog niet zeggen.”

Hij zegt: “selbstverständlich”, en, enigszins gegeneerd over zijn onbescheidenheid, vraagt hij aan de dames of hij haar het portret van zijn familieleden mag tonen. Het wordt echt gemoedelijk. Onze luitenant is bepaald een gentleman ...

Buiten zien wij, door het open raam, de troepen, die hun maal aan het verorberen zijn: erwtensoep met spek en aardappelen, met grote lepels geschept uit de ketels der leuke keukenwagens. Als zij klaar zijn gaan ze wat liggen. De luitenant zegt: “Neem het hun niet kwalijk, zij zullen wel wat moe zijn.” Hijzelf vertelt van zijn thuis, van het leven te Stettin. Als hij verneemt, dat een der huisgenoten vandaag juist jarig is, verdwijnt hij, komt weldra van de logeerkamer

terug met een dik pak chocolade, die hij verzoekt als een klein geschenk te willen aanvaarden ...

De dag verloopt. Tegen de avond horen wij buiten de klagende klanken van een mondharmonica. Soldaten hebben zich in een ronde gezet rondom de virtuoos, die op zijn speeltuig heel het sentimentele Duitsland uitzingt ...

Ik nodig mijn luitenant uit voor het avondmaal. Weer verdwijnt hij naar zijn kamer, en verschijnt aan tafel in gala-uniform met verlakte laarzen. Wij praten als vrienden. Ik heb het gevoel, dat deze schrandere, wakkere jongen een vriend zou kunnen worden... indien hij voorlopig niet een vijand was. We hebben voorlopig wel wat moeite, ons dat voor te stellen. Vreemd avontuur toch, die oorlog ...

Een grappig tussengevalletje: 's avonds moet de meid uit, op boodschappen. Maar ze durft niet goed, vanwege al die Duitse soldaten. En dan geeft de luitenant haar zijn oppasser mee, met geladen geweer, "bayonette au canon" ...

23 augustus.

De doortocht duurt nu al drie dagen, zo door Brussel als langs de voorsteden. Te Laken trekken de wagens voorbij met de overzetboten; te Brussel zijn het talloze wagens met proviand. Men krijgt een wee gevoel, men wordt al zeeziek van aldoor maar hetzelfde te zien: het monotone, gedweeë en moede voortrukken van die honderden duizenden. Men vraagt zich af of het wel ooit ophouden gaat.

Dwars door België.

Een onzer oorlogscorrespondenten meldt:

Wat mij het meest trof bij het beschouwen der puinhopen in Leuven, was de steiger en de timmerloodsen, die nog om het stadhuis stonden, dat volkomen intact gebleven was. Bij het begin van de oorlog was men er juist aan het repareren, en ik kon niet nalaten tegen de luitenant, die mijn pas nazag, op te merken welke ironie dit repareren was nu alles was platgebrand. “Ja, we hebben nog moeten blussen en hard moeten werken om het te sparen. Het zou jammer geweest zijn als dit kantwerk uit steen verwoest geworden was, en in ieder geval biedt het afbranden der omliggende huizen nu gelegenheid er een ruimer plein rond open te houden.”

Naast het stadhuis staat de politiepost, waarvoor veel wassende soldaten, terwijl de ingang tot de Sint Pieterskerk vol staat met flessen alcohol, bewaakt door een schildwacht, die juist een vreselijke uitbrander krijgt omdat hij een ronde doende officier niet behoorlijk salueert. Mijn nieuwe kennis begint plezier te krijgen in het vertellen en uitleggen en na me meegedeeld te hebben, dat hij kunstgeschiedenis gestudeerd heeft, houdt hij een kleine verhandeling over gotische stijl en schilderkunst.

Ik luister aandachtig, niet zozeer omdat hij mij wat nieuws vertelt of het interessant voordraagt, maar veeleer door het journalisten-instinct, dat mij zegt, dat belangrijkers volgen zal.

En, jawel, na mij eerst aan het verstand gebracht te hebben, dat het verboden is in de kerk te gaan, verrast hij me met de mededeling, dat dit onder zijn geleide toch wel gaat en we stappen de kerk binnen. In tegenstelling met de mening der correspondenten, die beweerden dat de kerk in puin ligt, moet ik constateren, dat het dak

slechts op enkele plaatsen geschonden is, vooral daar, waar de klokken uit de omgevallen toren door vielen, maar dat het nog uitstekend te repareren is. Van de kunstschatten is zo goed als niets beschadigd, het houtsnijwerk en de schilderijen zijn volkomen gaaf, en van een “ruïne” kan men zeker niet spreken.

De luitenant leidt me naar het zeldzaamste schilderij van de verzameling: het laatste avondmaal, van Theodoor Bouts, anno 1448, dat geschat wordt op 200.000 frank. Misschien overtreft dat van Leonardo da Vinci te Milaan het in betekenis, maar hier zijn de kleuren levendiger, en de kunstminnende officier maakt mij op de nuances van levendig rood, en op allerlei andere kleinigheden opmerkzaam. Nooit zou ik gedacht hebben dat ik onder zulke zeldzame omstandigheden en met een Duits officier als gids, dit juweel van de Vlaamse school zou bewonderen. Mijn nieuwe kennis zegt me dat hij moreel kapot is door het aanzien dezer verwoesting, en dat hij liever 10 veldslagen zou meemaken dan dit. Dat kan ik geloven. Hij vertelt mij dan het verloop van het gevecht, dat men die middag juist een uitval deed uit Antwerpen, en dat de Leuvenaars tegelijkertijd hier uit de vensters schoten.

Ja, zelfs van de rondgang om de toren af had men geschoten, zegt de officier, en een mitrailleuse was daar gevonden.

Volgens de Leuvenaar is dit onmogelijk, daar de wenteltrap van de toren te eng is, dan dat een dergelijke machine naar boven kan worden gebracht. Dan wijst de officier mij de stalen pantserplaten die als bedekking tegen de ijzeren balustrade van de rondgang zouden zijn geplaatst.

Volgens de vrouwen, die ik later spreek, zijn die platen er altijd geweest, en een Leuvense architect deelt mij mee, dat het oude

verroeste zeer dunne ijzeren platen zijn, die verhinderen moesten, dat de bezoekers door de vrij grote openingen van de ijzeren balustrade zouden vallen.

Nu spreekt mijn begeleider van de grote voorraden wapens en munitie, die men in de kerk gevonden heeft en toont mij een schuur vol.

Ik constateer, dat het Belgische merken zijn, maar de Leuvenaars merken zeer terecht op, dat bij de bekendmaking der Duitsers, dat iedereen, die in het bezit van een vuurwapen gevonden werd, zou gefusilleerd worden, alle geweren en pistolen juist daar ingeleverd waren, en dit dus wel dezelfde zullen zijn. Ook is het een feit, dat de Belgen niet genoeg vuurwapens voor hun vrijwilligers hadden, en dus grote voorraden geweren wel niet opgeborgen konden zijn. Mijn luitenant houdt daarentegen staande, dat toen het hotel van de Table Ronde brandde, de ontploffingen in de kelders levensgevaarlijk waren en ook daar munitie moet verborgen geweest zijn.

De straten naar het station en de universiteit zijn onbegaanbaar, en slechts enkele huizen in die wijken zijn niet uitgebrand. Naar mijn schatting is een derde der stad verbrand. Wat nu het aantal slachtoffers betreft, zo heb ik uit verscheidene bronnen (Duitse) gehoord, dat er slechts 15 Duitse soldaten gedood en een vijftigtal gewond zijn. De Leuvenaars beweren, dat er slechts drie Duitsers gedood zijn, en dat het Duitse kogels zijn, die ze velden.

Van de stank der onder de puinhopen bedolven lijken heb ik niets gemerkt. Wel stijgt er een muffe lucht op uit de nog rokende huizenresten.

Wenende vrouwen is al wat we zien van de bevolking. Nu gaat het terug door de Four des Capucines om mijn bescherming als onderdaan van een neutrale mogendheid en van de Hollandse vlag aan mijn vrienden te verlenen. We worden dan ook in het geheel niet aangehouden en we gaan langs de Chaussée de Wavre naar Heverlee, waar ik in een klein landhuisje een vijftigtal gevluchte Leuvenaars vind, die daar in gemeenschap van goederen leven.

En nu krijg ik het verhaal van de andere kant. Er waren volgens mijn zegsman, in de middag van de beruchte dinsdag vele verse troepen ingerukt uit Duitsland, die, nauwelijks op de Grande Place aangekomen, weer naar Mechelen moesten vertrekken, aangezien er daar gevochten werd. Dit gaf reeds veel beweging en onrust.

Daarop is er werkelijk uit enige huizen bij het station geschoten, maar de daders waren zo zwak, dat dit onmiddellijk onderdrukt werd. Tegen de avond liepen een twintigtal dronken uhlanen in de Rue de Viaduc, Porte de Tirlemont, waarvan de laatste voor de grap een lantaarn uitschoot. De anderen brulden: “Die Engländer sind da!” en schoten, al lopende door de Rue des Joyeuses Entrées, in alle richtingen, waardoor de eigenlijke paniek veroorzaakt werd. Toen bleek, dat niemand meer terugschoot, moest de straf komen en werd, zonder bevel van een officier, de stad in brand gestoken. Tweehonderd burgers werden uit hun huizen gehaald, en naar het station gevoerd, waarvan voorlopig slechts twee werden gefusilleerd, daar men in hun zakken respectievelijk een kogelhuls en een gasbrander vond. Later moeten er nog een vijftigtal doodgeschoten zijn bij het station, waartoe men ze bij zessen achter elkaar liet staan. Naar schatting zijn 5000 mannen, vrouwen en kinderen naar Keulen gevoerd, waarvan echter 1200 mannen zondagavond door de brandweer van de 27^{e} brigade naar Brussel

teruggebracht werden. Waartoe wordt wel vermoed, maar is niet met zekerheid bekend.

Hier in huis bevindt zich een man, waarvan de schoonbroer en een meisje, waarvan de vader en de broer gefusilleerd zijn, en niemand durft het haar te vertellen. Wat een ellende!

En toch ook, welk een vertrouwen! Niet een van de 50 vluchtelingen, die niet gelooft, dat de Duitsers zeker verslagen zullen worden. Hier klinkt ook voor het eerst het verwijt in mijn oren, dat mij later in Brussel zo zal ergeren, dat de Duitsers door Holland getrokken zijn.

Maar zeker is het, dat de 15.000 Hollanders in Brussel er last van kunnen krijgen. Nu reeds zijn er enige afgeranseld, en werd aan anderen de aankoop van levensmiddelen geweigerd.

De heer van Vollenhoven doet wat hij kan, en de proclamatie van 22 augustus om de leugenachtige berichten tegen te spreken, is zijn werk.

Maar het geeft niet veel. Er zijn drie waarheden, die op het ogenblik niet in het hoofd der Belgen te hameren zijn: ten eerste dat de Duitsers niet door Holland getrokken zijn, ten tweede dat de forten van Luik en Namen gevallen zijn en ten derde dat de Fransen terugtrekken. Nu moet ik zeggen, dat een wonderlijke samenloop van feiten hun mening versterkt. Want de Duitse soldaten ontvangen veelal bij Vaals en Visé Hollands geld, en het legerkorps dat op 31 augustus door Brussel marcheerde had wagens bij zich, waarop met grote letters “Breda” stond.

Eh bien! Vois-tu? Et ils disent encore, qu’ils ne sont pas passés par la Hollande! Tevergeefs tracht ik als volksredenaar hen te

overtuigen, dat we hier met de wagens van de brasserie Breda te Leuven te maken hebben. Gelukkig bevestigt eindelijk een der omstaanders dit feit, en dan kreeg ik een ovatie, maar door Holland zijn ze toch gekomen denken de Belgen.

Ergo, de Duitsers zijn door Holland getrokken. Zou hiertegen niet een officieel, Duitse démenti opgeplakt in alle Belgische steden, afdoende werken? Weliswaar zijn er voorlopig aanplakbiljetten genoeg. Totnogtoe deelden burgemeester Max en de Duitse militaire gouverneur broederlijk de plaats, en als de één iets bekendmaakte, was het zeker, dat de ander binnen enige uren volgde. Dat is nu uit.

We weten, dat na het Duitse verzinsel, dat de Fransen hun onmacht te kennen gegeven hadden om Brussel en België te hulp te komen, burgemeester Max per aanplakbiljet dit officieel tegensprak.

Dat begon de Duitsers, die alleen het woord willen hebben, te vervelen en de volgende dag las men: Il est strictement défendu, aussi à la municipalité de la ville, de publier des affiches sans avoir reçu ma permission speciale.

Le gouverneur militaire allemand,

31 août, von Luettwitz, Général.

Wat zou Max nu doen? Men zegt, dat hij reeds 50 miljoen frank van de oorlogsschatting heeft betaald, waardoor de vele bonnetjes betaald werden, die de Duitsers geschreven hadden, en die de eigenaardigste opschriften vertoonden.

Te betalen door de Franse Bank, te Parijs stond op de een, en le Roi Albert moest een ander betalen, ja voor Parijs was de 2e september, als Sedan-Tag, voor deze betaling aangewezen.

Toch wel enigszins voorbarig!.

Maastricht, 4 september. Er is in Brussel een generaal gouvernement benoemd. De militaire gouverneur is generaal-majoor von Lüttwitz en plaatselijk bevelhebber is majoor Bär.

In de stad is heden alles weer kalm. De mitrailleuses voor het noorderstation zijn weggenomen en de troepen en reserves zijn teruggetrokken en vervangen door landstorm.

De berichten, die uit Brussel doorkomen, blijven goed. Er is aangeplakt, dat niemand zich buiten de stad mag begeven, maar ik heb reden te geloven, dat de Duitse bezetting niet sterk genoeg is, om aan dit verbod de hand te kunnen houden; ook is bekendgemaakt dat Rode Kruis-automobielen niet meer ten noorden der hoofdstad mogen rijden, omdat er daar toch geen gewonden meer zijn.

5 september 1914

De verwoesting van Leuven.

Berlijn, 4 september. Officieel wordt het volgende meegedeeld:

De Belgische regering heeft officieel een verkeerde voorstelling doen verbreiden van de voorvallen, waaraan de stad Leuven ten offer is gevallen. Het heet dat de Duitse troepen door een uitval uit Antwerpen waren teruggeworpen en toen door de Duitse bezetting van Leuven bij vergissing beschoten werden. Daardoor zou dan een gevecht in Leuven zijn ontstaan. De gebeurtenissen bewijzen echter

dat de Duitsers de Belgische uitval hebben verijdeld. Gedurende dit gevecht voor Antwerpen is in Leuven op verschillende plaatsen een zonder twijfel georganiseerde overval op de achtergebleven Duitse troepen gedaan, nadat gedurende meer dan een etmaal een schijnbaar vriendschappelijk verkeer tussen de Duitse troepen en de bewoners der stad was ontstaan. De overval trof aanvankelijk hoofdzakelijk een Landstormbataljon, dus oudere kalme mensen, zelf huisvaders, voorts het achtergebleven deel van de staf van een generaal commando, alsmede enige colonnes. De Duitsers hadden tal van gewonden en doden. Zij kregen intussen de overhand door de hulp van nieuwe, per spoor aangekomen troepen, die bij het binnenrijden en op het stationsplein met schoten werden ontvangen.

Een onderzoek naar de bijzonderheden is gaande. De uitslag zal worden openbaar gemaakt.

De waarheid van het hiervoor meegedeelde staat buiten twijfel.

Het raadhuis is voor de vlammen beveiligd. Verdere pogingen om te blussen zijn vruchteloos gebleven.

Berlijn, 4 september. De Norddeutsche Allgemeine Zeitung schrijft over de gebeurtenissen te Leuven:

Tegenover de lasterlijke voorstellingen van de gebeurtenissen te Leuven zijn de diplomatieke vertegenwoordigers van het Duitse Rijk bij de onzijdige staten voorzien van bewijsstukken ter weerlegging van de tegen de Duitse oorlogvoering uitgesproken aanklachten. De keizerlijke gezant in Den Haag heeft bovendien opdracht gekregen, de Nederlandse regering te verzoeken of zij in het belang der menselijkheid er bij de Belgische regering op zou willen aandringen, dat de burgerlijke bevolking van België zich zou onthouden van een

geheel vruchteloos verzet. De Nederlandse minister van buitenlandse zaken heeft daarop de Belgische gezant de mededeling overgebracht en deze beloofde ze aan zijn regering door te zenden.

Over de verwoeste kunstschatten van Leuven lezen we nog in het Handelsblad van Antwerpen:

Het grootste wetenschappelijk verlies, ons door de oorlog berokkend, zal ongetwijfeld de vernieling zijn van de boekerij der Hogeschool van Leuven. Zij was gevestigd in de Lakenhalle, een gotisch gebouw, dagtekenend van 1317, gebruikt tot Hogeschool in 1426; in 1600 werd een verdieping bijgebouwd en in de 18e eeuw een grote vleugel.

De rijkdom van haar verzameling, 200.000 tot 300.000 boekdelen, bestond vooral in oude, zeldzame en veelal enige drukwerken, waaronder honderden wiegendrukken; zij bevatte Vlaamse boekjes, een uiterst zeldzame Engelse verzameling, een “Vesalius”, gedrukt op perkament, twee wereldbollen van Bleau, enzovoort.

Ze kwamen voort, gedeeltelijk van de boekerij van vóór de omwenteling, gedeeltelijk van abdijen en kloosters, door Jozef II afgeschaft.

De afdeling der handschriften, hoewel van minder belang, bevatte echter belangrijke bescheiden; een eigenhandig werk van Thomas à Kempis, een merkwaardig handschrift van Terentius, en zo verder.

De boekenafdeling uit de hedendaagse tijd was mede buitengewoon belangrijk; zij bevatte kostbare verzamelingen, onder meer de uitgaven van bijna al de academiën ter wereld,

kostbare giften sedert 1834 aan de Hogeschool gedaan en boeken sedert hetzelfde tijdstip door de stad Leuven aangekocht.

In een Bredase krant vinden we het verslag van een onderhoud met een vluchteling uit Leuven, een Belgisch leraar. Wij ontlenen daaraan het volgende:

De 25e augustus werd 's avonds te half tien ongeveer aan mijn huis op de Diestse Vest de boodschap gebracht, dat er zich Duitse soldaten bevonden voor het huis van mijn moeder in de Diestse Straat, die evenals de Diestse Vest uitkwam op het Stationsplein.

"Mijn moeder bevond zich bij mij thuis en ik ging daarom naar haar huis om het voor de Duitsers te openen.

"De troepen, die zich de Leuven bevonden, waren alle van de landweer, al ouderen, meest vaders van huisgezinnen, die meest zelf de oorlog betreurden.

"Het waren ook landweermannen, die zich voor het huis van mijn moeder bevonden.

"Het huis van mijn moeder had uitzicht op het station en de spoorlijn.

"Ik liet de landweermannen binnen, bracht water en zeep aan om hun gelegenheid te geven, zich te wassen en gaf hun bier. Dronken waren ze echter niet. Het was alles kalm en rustig. Een trein reed binnen en plotseling viel een schot en dadelijk daarna begon hevig geweervuur, vanuit de trein en vanuit de huizen door de daar aanwezige landweerlieden op de trein.

“Ook vanuit het huis van mijn moeder werd fel door de landweerlieden geschoten. Ik hoorde hen roepen: “Die Engländer! Die Engländer!”

“Maar toen het schieten enige tijd geduurd had, riepen anderen: “Broeders, het zijn Duitsers! Schiet toch niet meer !”

“Maar nog hield het vuren aan en het eindigde eerst na ongeveer 20 minuten, toen het signaal weerklonk: “ophouden met vuren.”

“In de Diestse Straat lagen toen een gedode Duitse soldaat en een dood paard, ikzelf heb in huis een Duitse soldaat verbonden, die daar op de eerste verdieping door een geweerkogel aan de elleboog was gewond.”

De volgende proclamatie is te Leuven in het Frans en Hollands aangeplakt op last van de waarnemende burgemeester, met goedvinden van de Duitse commandant.

Aan de inwoners der stad Leuven.

Vruchteloos hebben wij onze gemeentelijke afgevaardigden opgezocht. De laatste onder hen, de schepen Schmit, wettelijk belet zijn ambt verder te vervullen, heeft ons de 30^{e} augustus het gemeentelijk gezag overhandigd.

Ik meen dat het mijn plicht is, die last op mij te nemen, met de hulp van enige gekende burgers, die aanvaard hebben mij terzijde te staan.

In verstandhouding met de Duitse legeroverheid vraag ik aan de inwoners van Leuven, in de stad terug te komen en hun gewone bezigheden te hernemen.

De bevelen, uitgevaardigd door M. Colins, blijven in voege. Ik herinner mij in het bijzonder: ten eerste dat het verboden is, na 7 uur ‘s avonds (Belgische tijd) nog door de stad te gaan, ten tweede, dat al dezen, die enig wapen of schietvoorraad hebben, verplicht zijn alles onmiddellijk op het stadhuis te komen afgeven, ten derde, dat alles wat kan vijandig schijnen aan het Duitse leger, met alle zorg moet vermeden worden.

Op deze voorwaarden heeft de Duitse legeroverheid ons beloofd, dat er niet meer zal gebrand noch geroofd worden en dat de bevolking niet meer zal bedreigd nog lastig gevallen worden.

We zijn met alle zorg bezig om van nu af de gemeentediensten te herstellen. De politie, de burgerlijke stand en de dienst van het stadswater zullen ten spoedigste heringericht worden.

De politiedienst zal binst de dag gedaan worden door enige vrijwilligers, die een armband dragen met de kleuren der stad en een identiteitskaart, beide rechtmatig gestempeld. De mannen van goede wil, die deze dienst willen waarnemen, worden dringend verzocht vandaag nog om 4 uur ‘s namiddags op het stadhuis te komen.

De aangewezen burgemeester,

A. Nerinen.

Het comité der burgers: dr. Borne, pater Claes, dr. P. Debaisieux, dr. Deconinck, Ch. de la Vallée Poussin, mgr. Deploige, P. Helleputte. S. Thiery, dr. Tots, L. Verhelst, V. Vingeroedt.

Leuven, de eerste september 1914.

Bij de burgerlijke stand van Brussel is opgemaakt de akte van overlijden van prins Schönaich Carolath, officier bij de uhlanen, (welke van de drie prinsen, Georg, Wilhelm of Siegfried, is bedoeld, vinden wij niet vermeld. Redactie)

In het stadhuis te Brussel moet de (?) Hertog van Mecklenburg zwaar gewond liggen.

Leuven.

Bij het vernemen van de verwoesting van Leuven, de stad met haar wereldberoemde monumenten van kunst, geschiedenis en wetenschap, zal eenieder met mij van ontroering getrild hebben, en waar kunst toch een internationaal eigendom is zal in elk land, en niet in het minst in Duitsland, het verlies van zoveel kunstschatten diep betreurd worden.

In mijn positie toch van architect heb ik het voorrecht gehad de meeste landen van Europa bezocht te hebben, zo ook Duitsland, en ik heb daar verkeerd met tal van personen van de meest uiteenlopende richtingen. Ruim 30 jaar heb ik van zeer nabij het werken en het streven van het Duitse volk mogen gadeslaan en heeft mij hun volharding en hun machtige energie om met liefde alles tot stand te brengen en wat ook, tot in de meeste perfectie verzorgd te zien, steeds met grote eerbied vervuld. Het komt mij voor dat juist dat stoer vooruit willen, dat juist dat niet willen teren op de roem van hun voorvaderen, de reden is dat Duitsland toch zeker mee aan de spits staat van de hoogste trap van ontwikkeling op het gebied van wetenschap, kunst, handel en nijverheid.

En waar ik het voorrecht mocht hebben bevriend te zijn met mannen zoals professor Ende, Baurat Bückmann, Paul Wallot (architect van het Rijksdaggebouw), professor Stube (de raadsman

van koning Leopold), Baurat Raschdorff, Gabr. von Seidl, Prof. Olbrich, Fritsch, Schwächte, Baurat Ruppel (de bekende gasthuisbouwe), Baurat Hoffmann (de stadsarchitect van Berlijn), Baurat Schachner, Schmiede, Prof. Bruno Schmitz, Max Liebermann (de bekende schilder), Fontana (de letterkundige), en tal van anderen, allen mannen (waarvan helaas reeds velen overleden zijn) met wereldreputatie op het gebied van schone kunsten, en die mij herhaaldelijk hun bewondering te kennen gaven voor de Vlaamse en Hollandse bouwkunst, en die elk in eigen brede kring hun talrijke leerlingen door woord en door schrift steeds liefde en wijding predikten voor dat schone dat België en ons land aan kunst op elk gebied de mensheid bood; en waar tentoonstellingen zoals die te Leipzig, te Düsseldorf en te Keulen ons een beeld gaven van hun werken en hun streven en waar ons geleerd werd dat in bijna elke kleine plaats in Duitsland, de vereniging Heimatschutz angstvallig waakt over het kleinste oude geveltje, dus het volk opvoedt in waardering voor het oude, daar kan het er bij mij niet in; dat de verwoesting van Leuven aan vernielzucht zou toegeschreven moeten worden, daarvoor staat de eerbied welke men in Duitsland heeft voor werken van anderen te hoog, daarvoor is de Duitse cultuur te veel “opbouwend” geweest, en zou ik eenieder willen aanraden zijn oordeel op te schorten, totdat het officiële onderzoek (waaraan volgens de Duitse bladen een begin is gemaakt) ons een juist overzicht geeft van de ware toedracht dezer zo droevige gebeurtenis.

Edward Cuijpers, architect.

Overtredingen van het volkenrecht.

Antwerpen, 31 augustus.

De officiële commissie van onderzoek, waarvan de staatsminister Cooreman voorzitter en ridder Ernst de Brunswyck en legatieraadsheer Orts secretarissen zijn, heeft aan de Belgische regering het volgende verslag uitgebracht:

Het Duitse leger drong Leuven binnen op woensdag 19 augustus, na de dorpen waar het doortrok te hebben neergebrand.

Onmiddellijk na hun aankomst in de stad, eisten ze inkwartiering en vorderden levensmiddelen op voor hun troepen. Ze gingen in al de private banken en deden hun de kasvoorraad afleveren. Duitse soldaten braken de huizen open die door de bewoners verlaten waren, plunderden ze en brasten er.

De Duitse overheid nam als gijzelaars: de burgemeester der stad, senator Vanderkelen, de onderrector der katholieke Universiteit, de pastoor-deken der stad. Magistraten en schepenen werden eveneens aangehouden. Al de wapens van de burgers, tot de schermdegens toe, waren afgeleverd geworden aan de gemeenteoverheid, die ze in de Sint Pieterskerk deed brengen.

In een aanpalend dorp, Korbeek-Lo, werd een vrouw van 22 jaar, wier echtgenoot in het leger dient, op woensdag 19 augustus met verschillende bloedverwanten overvallen door een bende Duitse soldaten. De personen die bij haar waren werden in een afgelegen huis opgesloten, terwijl zijzelf in een andere woning gesleurd werd en vervolgens door vijf soldaten verkracht.

In ditzelfde dorp, zijn Duitse soldaten, op donderdag 20 augustus, een meisje van ongeveer 10 jaar met haar ouders, uit haar woning gaan halen. Ze brachten ze in een verlaten gebouw en terwijl enigen van hen de vader en de moeder op afstand hielden, drongen de anderen in de kelder die ze opengemaakt hadden en dwongen het

meisje te drinken. Dan leidden zij haar op het grasperk voor het huis en verkrachtten haar om de beurt. Daar zij weerstand bleef bieden, doorstaken ze haar borst met bajonetten. Na deze afschuwelijke feiten verlieten ze het meisje, dat naar haar ouders werd gebracht. De volgende dag werd ze, gezien haar erge toestand, bediend door de pastoor de gemeente en naar het hospitaal te Leuven gebracht. Op dat ogenblik verkeerde ze in stervensgevaar.

De 24e en 25e augustus deden de Belgische troepen een uitval uit het versterkte kamp van Antwerpen en vielen het Duitse leger aan, dat voor Mechelen lag.

De Duitse troepen werden tot Leuven en Vilvoorde teruggedreven.

In de dorpen, die door de vijand waren bezet geweest, vond het Belgische leger heel de streek verwoest. Op hun aftocht hadden de Duitsers de dorpen verwoest en afgebrand en de mannelijke inwoners meegenomen en voor hen opgedreven.

Toen ze de 25e augustus in Hofstade kwamen, vonden de Belgische soldaten er het lijk van een oude vrouw, die door bajonetsteken was gedood geworden; in haar hand hield ze nog haar naald, zoals ze te naaien zat wanneer ze overvallen werd; daar lag nog een andere vrouw met haar zoon van ongeveer 15-16 jaar, met bajonetsteken doorboord; een man hing er opgehangen.

In een naburig dorp, te Zemst, lagen de lijken van twee mannen, die gedeeltelijk verkoold waren; de ene waren de benen afgehouwen geworden ter hoogte van de knieën, de andere waren armen en benen afgekapt. Een werkman, waarvan verschillende getuigen het verkoolde lijk hebben gezien, werd met de bajonet doorstoken en dan, nog levend, door de Duitsers met petrol begoten en in een huis gesmeten, dat ze in brand staken.

Een vrouw, die uit haar huis kwam, werd op dezelfde wijze afgemaakt.

Een getuige, wiens verklaring afgenomen werd door Mr. Eduard Hertslet, zoon van Sir Cecil Hertslet, consul-generaal van Engeland te Antwerpen, verklaart de 26e augustus na de laatste aanval van de Belgische troepen, niet ver van Mechelen, een oude man met de armen aan een balk opgehangen gezien te hebben; het lijf was geheel verkoold; het hoofd, de armen en de voeten waren ongedeerd. Verder lag een kind van ongeveer 15 jaar met de handen op de rug gebonden, het hele lichaam met bajonetsteken doorboord. Daar lagen talrijke lijken van boeren in smekende houding, de armen omhoog en de handen gevouwen.

De consul van België in de Oeganda, als vrijwilliger dienstdoende in het Belgische leger, verhaalt, dat overal waar de Duitsers doorgetrokken zijn, het land verwoest ligt, de weinige inwoners, die in de dorpen gebleven zijn, verhalen euveldaden, welke door de vijand werden gepleegd. Zo zouden te Wakkerzeel zeven Duitsers achtereenvolgens een vrouw verkracht en ze daarna gedood hebben. In ditzelfde dorp hebben ze een knaap ontkleed tot aan het middel, hem met de dood bedreigd, een revolver op zijn borst drukkend, hem met lansen doorstoken, hem dan in het veld gejaagd en op hem geschoten zonder hem te raken.

Overal puinen en verwoestingen. Te Buken werden talrijke inwoners, waaronder de pastoor, een man van meer dan 80 jaar, gedood.

Tussen Imde en Wolvertem lagen twee gekwetste Belgische soldaten naast een brandend huis. De ongelukkigen werden door de Duitsers in het vuur geworpen.

De Duitse troepen, achteruit geworpen door onze soldaten, kwamen de 26e augustus, tegen het vallen van de avond, in volslagen wanorde te Leuven binnen. Verschillende getuigen bevestigden, dat het Duits garnizoen, dat te Leuven lag, bij vergissing werd gewaarschuwd, dat de vijand de stad binnendrong. Onmiddellijk liep het al schietend naar de statie, waar het de Duitse troepen ontmoette, die teruggeslagen waren door de Belgische soldaten, welke de achtervolging kwamen te staken. Alles schijnt te bewijzen, dat er een treffen plaats had tussen de Duitse regimenten.

Daarop begonnen de Duitsers de stad te beschieten, voorwendend dat burgers op hun soldaten geschoten hadden; dit werd echter door al de getuigen gelogenstraft, en zou trouwens niet mogelijk geweest zijn, vermits de Leuvense bevolking, verschillende dagen tevoren reeds haar wapens had moeten afleveren aan de gemeenteoverheid. De beschieting duurde tot 10 uur 's avonds. Dan staken de Duitsers de stad in brand. Daar waar het vuur niet goed gebrand had, drongen de Duitse soldaten in de huizen en wierpen handgranaten, waarvan sommigen voorzien blijken.

Het grootste deel der stad Leuven, inzonderheid de kwartieren der hoogstad, waaronder de moderne gebouwen, de Sint-Pieters-kathedraal, de universiteitshallen met heel de universiteitsbibliotheek, haar handschriften, haar verzamelingen, het grootste deel der wetenschappelijke instituten, de stadsschouwburg, waren op dit ogenblik de prooi der vlammen geworden. De commissie meent tussen al die gruweldaden de aandacht te moeten inroepen op de misdaad die tegen de beschaving gepleegd werd, door de opzettelijke vernieling van de universiteitsbibliotheek, die een der schatten van deze tijd was. Talrijke lijken van burgers lagen in de straten en op openbare

plaatsen. Op de steenweg van Tienen naar Leuven alleen heeft een getuige er meer dan 50 geteld. Op de drempel der huizen lagen verkoolde lijken van inwoners, die in hun kelders door het vuur verrast, hadden willen vluchten, doch in de gloed waren gevallen. De voorsteden van Leuven ondergingen hetzelfde lot. Men mag bevestigen, dat heel de streek, gelegen tussen Leuven en Mechelen, en het merendeel der voorsteden van Leuven, haast geheel vernield werden.

Een groep van meer dan 75 personen, onder welke verschillende personaliteiten der stad, alsook pater Colobact, een ander Spaans priester, en nog een Amerikaans priester werd in de morgen van woensdag 26 augustus naar het statieplein geleid; de mannen werden brutaal gescheiden van hun vrouwen en kinderen, afschuwelijk mishandeld, herhaaldelijk bedreigd gefusilleerd te zullen worden en voor het front der Duitse troepen tot Kampenhout gebracht. Ze werden opgesloten in de dorpskerk, waar ze de nacht doorbrachten. De volgende dag rond 4 uur kwam een officier hen waarschuwen, dat ze konden biechten en een halfuur nadien gefusilleerd zouden worden. Rond half vijf werden zij in vrijheid gelaten. Kort daarop werden ze opnieuw aangehouden door een Duitse brigade, die hen dwong voor hen op te stappen in de richting van Mechelen. Op aanvraag van een der gevangenen, antwoordde de officier, dat men hen Belgische mitraille zou doen proeven voor Antwerpen. Donderdagnamiddag werden ze uiteindelijk losgelaten aan de poorten van Mechelen.

Uit andere verklaringen blijkt, dat verschillende mannelijke inwoners van Leuven, die konden ontsnappen aan de beschieting en de brand, naar Duitsland werden gestuurd, voor een ons onbekend doel.

De brand bleef verschillende dagen aanhouden. Een ooggetuige, die de 30e augustus Leuven verliet, beschrijft de staat van de stad op dat ogenblik als volgt:

“Van Sint Joris Weert af heb ik niets ontmoet dan neergebrande dorpen en verdwaasde burgers, die telkens ze iemand ontmoeten de handen opsteken ten teken van onderdanigheid. Op al de huizen stak een witte vlag; zelfs op degene waaraan men het vuur had gestoken; bovenop de puinen zag men er nog lappen van hangen.

“Te Sint Joris Weert heb ik de bewoners ondervraagd over de reden van de Duitse gewelddaden; en allen hebben op de stelligste wijze verzekerd, dat geen enkele inwoner had geschoten; dat de wapens tevoren reeds werden ingeleverd, maar dat de Duitsers zich gewroken hadden op de bevolking, omdat een Belgisch soldaat, behorend tot de gendarmerie een uhlaan had gedood.

“De bevolking die te Leuven was gebleven, is gevlucht in de voorstad Heverlee, waar ze opeengepakt zit; ze werd trouwens door de troepen buiten de stad gedreven.

“Een weinig voorbij het Amerikaanse college begon de brand; de stad is geheel vernield, uitgenomen het stadhuis en de statie. De brand duurde vandaag trouwens voort, en de Duitsers, verre van maatregelen te nemen om het vuur te beperken, schenen het aan te wakkeren, door er stro op te werpen; dit heb ik gezien in een straat, die langs het stadhuis loopt. De kathedraal en de schouwburg zijn vernield en ineengestort, evenals de bibliotheek; de stad heeft ten slotte het uitzicht van een oude stad in puinen, waardoor slechts dronken soldaten stappen, wijn- en likeurflessen dragend; de officieren zelf zaten in zetels rond tafels en dronken net als hun mannen.

“In de straat liggen gedode paarden in de zon te rotten, geheel opgezwollen, en de stank van brand en verrotting was zo sterk, dat hij me ver achtervolgde.”

De commissie heeft tot heden geen inlichtingen kunnen inwinnen over het lot van de burgemeester van Leuven of van de notabelen, die als gijzelaars werden aangehouden.

Uit de feiten, die haar tot heden werden kenbaar gemaakt, meent de commissie de volgende besluiten te mogen trekken:

in deze oorlog werd de bezetting systematisch gevolgd, soms voorafgegaan of begeleid van gewelddaden tegen de burgerbevolking, die strijdig zijn met de overeengekomen oorlogswetten en de meest elementaire principes van menselijkheid.

De wijze van handelen der Duitsers is overal dezelfde. Ze trekken vooruit langs de banen en schieten onschuldige voorbijgangers neer, vooral wielrijders, en zelfs boeren, die langs hun weg op het veld aan het werk zijn.

Op de plaatsen, waar ze zich ophouden, beginnen ze met eetwaren op te eisen en dranken, waarvan ze gebruiken tot ze bedronken zijn.

Soms lossen ze uit niet bewoonde huizen geweerschoten in het wilde en beweren dan, dat het de burgers zijn, die geschoten hebben. Dan beginnen moord- en brandscènes en plunderingen, gepaard met daden, die van koude wreedheid getuigen en geslacht noch ouderdom ontzien.

Zelfs daar, waar zij de persoon beweren te kennen, welke zich zou hebben schuldig gemaakt aan de feiten, die ze aanvoeren, bepalen

zij er zich niet bij eenvoudig de schuldige te doden, maar maken er gebruik van om de bevolking te slachten, oude huizen leeg te plunderen en ze dan in brand te steken.

Na een eerste slachting, zowat in het wilde gedaan, sluiten ze de mannen op in de kerk, en gebieden dan aan de vrouwen naar huis te keren en de deur van hun huizen gedurende de nacht open te houden ...

Op verschillende plaatsen werd de mannelijke bevolking naar Duitsland gestuurd, om er, naar het schijnt, in de oogst te gaan werken, zoals ten dage der slavernij in de oudheid. Talrijk zijn de gevallen waar ze de inwoners dwingen als gids te dienen, loopgrachten te graven en verschansingen op te werpen voor de Duitsers. Uit de talrijke getuigenissen blijkt, dat de Duitsers tijdens hun opmarsen of hun aanvallen, burgers, mannen en vrouwen op de eerste rang zetten, om onze soldaten te beletten te schieten. Uit andere verklaringen van Belgische officieren en soldaten blijkt, dat Duitse troepen zich in het geheel niet schamen, hetzij de witte vlag, hetzij de vlag van het Rode Kruis op te steken, teneinde, zonder argwaan te wekken, onze troepen te benaderen. Anderzijds schieten ze op onze ambulancewagens en mishandelen onze ambulanciers. Ze mishandelen onze gekwetsten en maken ze zelfs af. De geestelijken schijnen bijzonder het voorwerp te zijn van hun gewelddaden. Ten slotte bezitten we ontplofbare kogels, die de vijand te Werchter had achtergelaten, en we hebben geneeskundige getuigschriften, bevestigend dat wonden door dergelijke kogels moeten veroorzaakt geweest zijn.

De documenten en getuigenissen op welke deze besluiten steunen zullen openbaar gemaakt worden.

Berlijn, 4 september. Naar wij vernemen, zal zich de geheime Oberfinanzrat dr. von Lumm naar Brussel begeven om te werken bij het Belgische burgerlijke bestuur. Vermoedelijk geldt zijn bezoek de regeling van bankaangelegenheden. Hij is vergezeld van een aantal ondergeschikte beambten.